
AUSTROUGARSKI ZAROBLJENICI U CRNOJ GORI (1914-1915)

Milan Šćekić

This paper aims to establish how many Austro-Hungarian soldiers were kept in Montenegrin captivity during 1914 and 1915, as well as to show how they were treated by the Montenegrin authorities.

Samo godinu dana prije nego će početi Prvi svjetski rat, ili kako ga na Zapadu zovu Veliki rat, civilizovana Evropa zgražavala se nad zločinima balkanskih vojski (bugarske i grčke) u Makedoniji 1912/1913. „Mračni srednji vek nam se kezi u lice pri pomenu zločinima izmučene Makedonije. Pobednička vojska istrebljuje razornom silom stanovništvo koje nije učestvovalo u ratu“, zabilježio je jedan francuski očevidac. Ali, kada su civilizovani evropski narodi dobili priliku da pokažu „divljacima“ sa Balkana kako se treba ponašati u ratu, nijesu im pokazali ništa što na Balkanu već nijesu znali. Tako su Njemci prvih nedjelja rata izvršili zločine nad civilnim stanovništvom ubivši 5521 belgijskog i 906 francuskih civila.

Samo u gradu Dinanu 23. avgusta 1914. godine ubijeno je 674 civila, što je činilo petinu stanovništva toga gradića. Za njemačkom nije zaostajala ni austrougarska vojska, koja je avgusta 1914. godine izvršila masakr nad oko 4000 Srba (neki autori smatraju da je taj broj mnogo veći), ali i nad Rusinima i Jevrejima u Galiciji i Bukovini. Slično je bilo kada je u pitanju ruska, ali i ostale vojske.¹

Kroz pravi pakao prošlo je i 8,5 miliona ratnih zarobljenika ili svaki deveti mobilisani vojnik. Najveći broj ratnih zarobljenika našao se u rukama Njemaca – 2,4 miliona. Austrougari su držali u svojim rukama između 1,2 i 1,86 miliona ratnih zarobljenika. Rusi preko 2 miliona, Italijani 447.024 austrougarska vojnika, Francuzi oko 393.000, Englezi oko 330.000, Srbi 60.000–70.000 itd. No, najviše zabrinjava to što je njihov tretman u zarobljeništvu, blago rečeno, bio užasan. Član 6 Haške konvencije iz 1907. godine je propisivao da zaraćene države smiju „koristiti ratne zarobljenike kao radnike, prema njihovim mogućnostima i sposobnostima, sa izuzetkom oficira“. Naravno, ti radovi nijesu smjeli biti neumjereni i imati bilo kakve veze s ratnim operacijama. Da se ratni zarobljenik ne smije koristiti u obimu od 30 km iza linija fronta garantovale su svojim potpisima Francuska, Njemačka i Engleska, ali su u ratu tu obavezu grubo pogazile, šaljući svoje ratne zarobljenike što na prisilan rad, što u zonu ratnih operacija, gdje se nerijetko završavala njihova ratna odiseja.²

* * *

Istoriografija se do sada nije bavila pitanjem austrougarskih zarobljenika u Crnoj Gori. Samim tim i ne raspolaže podatkom koliko je ratnih zarobljenika, talaca i ljudi osumnjičenih po

¹ Oliver Janc, *14. Veliki rat*, Novi Sad, 2014, 92-94, 153-164.

² Luka Gorgolini, *Prokleti sa Azinare*, Novi Sad, 2014, 17-18, 20-21, 228-229.

raznim osnovama iz Austrougarske boravilo u Crnoj Gori za vrijeme Prvog svjetskog rata, tj. u periodu 1914-1916. godine. Posao oko utvrđivanja preciznog (tj. preciznijeg ili približnog) broja ratnih zarobljenika znatno otežava nevelika i nekompletna arhivska građa. Nekoliko sačuvanih spiskova i isto toliko izvještaja, telegrama, zapisnika i računa, nijesu mogli adekvatno odgovoriti na pitanje: koliko je austrougarskih državljana po raznim osnovama bilo u crnogorskom zarobljeništvu? Za razliku od arhivske građe, onovremena crnogorska štampa je samo povremeno objavljivala podatke o broju zarobljenih austrougarskih vojnika. Prilikom osvajanja austrougarskih teritorija na Primorju i u Bosni i Hercegovini od strane crnogorske vojske, štampa nije išla dalje od toga što je konstatovala da je broj zarobljenih bio velik. Tek posljednih mjeseci 1915. godine, kada je Austrougarska pokrenula veliku ofanzivu protiv Srbije i Crne Gore, štampa je nešto redovnije donosila podatke o broju zarobljenih austrougarskih vojnika nego što je to do tada bio slučaj. Prilikom određivanja broja austrougarskih zarobljenika u Crnoj Gori, sabiranje podataka iz građe i štampe može navesti na pogrešan zaključak, jer postoji mogućnost da su zarobljenici o kojima govori štampa već evidentirani u građi. U sačuvanim spiskovima austrougarskih ratnih zarobljenika ima slučajeva da se imena zarobljenika ponavljaju kroz duže vrijeme u jednom mjestu, a nije ni malo rijedak slučaj da se zarobljenici upućuju iz jednog u drugo mjesto. Tako se dešava da se imena jednih istih zarobljenika mogu naći u više spiskova i više mjesta. Poseban problem zadavalo nam je i to što se često podaci iz štampe nijesu mogli poklopiti sa ono malo sačuvanih spiskova ratnih zarobljenika, baš kao i to da u mnogim mjestima u kojima su se zarobljenici zasigurno nalazili, u arhivskoj građi o tome nema podataka. Za decembar 1915. godine, arhivska građa, za razliku od štampe, nema mnogo podataka o broju zarobljenih, a za januar 1916. godine oni gotovo i da ne postoje. No, kako

prilikom ovakvih prebrojavanja i nije lako utvrditi tačan broj, mišljenja smo da je do januara 1916. godine u Crnoj Gori zasigurno moralo biti između 3 i 4.000 austrougarskih ratnih zarobljenika. Nije isključeno da je taj broj bio i veći. Što se tiče njihovog tretmana i tu bi nešto brojnija i konkretnija građa olakšala istraživanje, ali se iz ovog skromnog fonda moglo saznati ponešto o tome kako su se prema njima odnosile crnogorske vlasti.

* * *

Crna Gora je objavila rat Austrougarskoj 6. avgusta 1914. godine i tako se u Prvom svjetskom ratu svrstala na stranu sila Antante, koje su više od četiri godine vodile bespoštednu borbu protiv Centralnih sila. Crnogorska vojska bila je podjeljena u četiri operativna odreda: Lovćenski, Hercegovački, Sandžački i Starosrbijanski odred. Već prvih dana rata, crnogorska vojska je prešla granicu sa Austrougarskom zauzevši kule na Bijeloj Gori: Milanov odsjek, Mičimotiku, Borovu Glavu, Visoku Glavicu, zatim Kosmač i Korjenice do Arslanagića mosta. U ovim sukobima austrougarska vojska je imala veći broj stradalih vojnika, a u crnogorsko zarobljeništvo palo je 12 podoficira i vojnika. Napad na austrougarsku vojsku izvršila je i Sandžačka vojska pod komandom generala Gojnića, koja je nakon zauzeća Metaljke, osvojila i Čajniče, nastavljajući da goni i van te varoši vojnike žuto-crne monarhije.³ Tokom avgusta i septembra 1914. godine se u crnogorskim rukama našla Budva sa okolnim područjem (Grbalj, Paštrovići, Sveti Stefan i Petrovac), Spič, Foča, Goražde, Rogatica i Kalinovik. Crnogorska vojska došla je na svega 15 kilometara od Sarajeva.⁴ Ovako impozantni

³ *Vjesnik*, br. 53, 26. jul 1914, 1; br. 54, 28. jul 1914, 1.

⁴ *Isto*, br. 60, 4. avgust 1914; 1; br. 76, 5. septembar 1914, 1; Živko M. Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore*, Podgorica, 2006, 286-287.

rezultati morali su imati za posljedicu i ne mali broj austrougarskih ratnih zarobljenika. U svakom slučaju, po dolasku prvih austrougarskih zarobljenika oformljene su širom Crne Gore komande za njihovo zbrinjavanje na Cetinju, Podgorici, Nikšiću, Danilovgradu, Kolašinu, Lijevoj Rijeci, Andrijevići itd. No, nijesu to bila jedina mjesta gdje su bili stacionirani zarobljeni austrougarski vojnici.

Svega pet dana od ulaska Crne Gore u rat, kralj Nikola je u pratnji knjaza Mirka i knjeginje Vjere posjetio Nikšić, gdje ga je serdar Janko Vukotić izvijestio o stanju na hercegovačkom frontu. Tom prilikom su pred crnogorskim kraljem prodefilovali austrougarski zarobljenici.⁵ Ne može se sa sigurnošću kazati ni koliko je austrougarskih vojnika ukupno zarobljeno prilikom osvajanja Čajniča, Foče, Goražda, Kalinovika i Rogatice. Zna se sigurno da je prilikom ulaska crnogorske vojske u Čajniče u noći između 19. i 20. avgusta 1914. godine zatečena pusta varoš⁶ i da je u borbama oko Foče crnogorska vojska prilikom zauzimanja svih važnijih položaja na lijevoj obali Drine zarobila 50 neprijateljskih vojnika s dva mitraljeza.⁷ Prilikom samog zauzimanja ove varoši jedan izvor govori da su zarobljena 2 mitraljeza i „množ neprijatelja, a broj koliko je još se ne zna“.⁸

⁵ *Vjesnik*, br. 57, 31. jul 1914, 1; *Glas Crnogorca*, br. 40, 2. avgust 1914, 1.

⁶ Državni Arhiv Crne Gore (u daljem tekstu DACG), Oblasna uprava Čajniče (u daljem tekstu OUČ), 1914, f-27, 9/1, B. Anđelić, oblasni upravitelj u Čajniču – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 21. avgust.

⁷ DACG, OUČ 1914, f-27, 67/1, B. Anđelić, oblasni upravitelj – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 29. avgust.

⁸ DACG, OUČ 1914, f-27, 68/1, kapetan Đ. Vukotić, komandant mjesta u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, 30. avgust; Po ulasku crnogorske vojske u Čajniče stavljeni su u pritvor muslimani Jusuf Džanbegović sa Brda i neki Alija Jusufspahić ispod Kamena. Zastupnik predsjednika opštine u Čajniču, odbornik Rade Jovanović tvrdio je da ovi muhamedanci nijesu ništa našao

Crnogorska štampa je prilikom zauzimanja Foče slavodobitno pisala da je crnogorska vojska nastavila goniti neprijatelja prema Kalinoviku, i da se u njenim rukama pored obilja ratnog materijala nalazi i „mnogo vojnika“.⁹ *Glas Crnogorca* uopšte i ne pominje da je prilikom zauzimanja Foče bilo zarobljavanja, ali zato navodi da su se Austrougari našli u takvoj panici i bjekstvu da su zaboravili nešto što vojska u odstupanju rijetko zaboravlja, da presijeku telegrafske linije.¹⁰ Nakon zauzeća Rogatice i dolaska pred sama vrata Sarajeva (varošica Prača), crnogorska štampa uopšte nije pominjala da je bilo ikakvih zarobljavanja austrougarskih vojnika.¹¹ To se valjda podrazumijevalo. No, kada su u pitanju bili neki manji bojevi crnogorske vojske, ponegdje se i moglo pročitati da je crnogorska vojska zarobila neke austrougarske vojnike. To je bio slučaj sa bitkom kod Kobilje Glave, gdje su Austrougari imali 200 mrtvih i ranjenih

učinili Srbima. Lišen slobode bio je i Omer Jašarević iz opštine bukovičke, kapetanije pljevaljske, koji je odstupio zajedno sa austrougarskom vojskom, a kasnije se vratio svojoj kući. Oblasnoj upravi iz Čajniča sproveden je i Omer Kosta iz sela Dučica, koji je vršio dužnost austrougarskog pandura i koji je stupio u austrougarsku vojsku borivši se protiv crnogorske vojske, ali prilikom povratka kući nije donio oružje. Omer Kosta se loše ponašao prema mjesnim Srbima. (DACG, OUČ 1914, f-27, 114/2, R. Jovanović, zastupnik predsjednika opštine u Čajniču – Oblasnoj upravi Čajniče, 7. septembar; DACG, OUČ 1914, f-27, 122/1, sprovedni list upućen upravi varoši grada Čajniče, zavedeno 12. septembra; DACG, OUČ 1914, f-27, 129/1, G. Mičić, predsjednik opštine – Oblasnoj upravi Čajniče, 15. septembar)

⁹ *Vjesnik*, br. 75, 1. septembar 1914, 1; U boju kod Kalinovika austrougarska vojska imala je 2000 vojnika izbačenih iz stroja, a u crnogorske ruke palo je „nekoliko mitraljeza, dosta pušaka i mnogo zarobljenika“. (*Isto*, br. 88, 27. septembar 1914, 1)

¹⁰ *Glas Crnogorca*, br. 44, 26. avgust 1914, 1.

¹¹ *Isto*, br. 47, 6. septembar 1914, 1; *Vjesnik*, br. 76, 5. septembar 1914, 1.

vojnika (crnogorskih 70).¹² Jedan dio ranjenih austrougarskih vojnika, morao je pasti u crnogorsko zarobljeništvo. Zarobljenih austrougarskih vojnika i to u ne malom broju, bilo je i u bitkama na Grahovu i Dvrniku,¹³ zatim na frontu od Prčije Glave do sela Šišići (7 zarobljenih austrougarskih vojnika iz 2. pješadijskog puka tvrdilo je da su u ovom boju austrougarski gubici bili 400 mrtvih i ranjenih)¹⁴, i na Drini sa koje se u neredu povlačila austrougarska vojska.¹⁵ Zasigurno se zna i da je komanda Sandžačke vojske uputila početkom septembra 1914. godine u Pljevlja 83 zarobljena austrougarska vojnika i 4 oficira.¹⁶

Kada su u pitanju borbe s Austrugarima na Primorju, od Grblja do Spiča, u nekoliko dokumenata (spiskova) postoje podaci o zarobljavanju austrougarskih vojnika. Iz jednog spiska ratnih zarobljenika vidi se da su se na Cetinju 7. avgusta 1914. godine nalazila zarobljena 124 vojnika austrougarske mornarice.¹⁷ Tih se dana u budvanskoj bolnici oporavljalo od sukoba sa Crnogorcima 16 ranjenih oficira i vojnika sa krstarice „Zente“.¹⁸ Do nešto

¹² *Isto*, br. 60, 4. avgust 1914, 1.

¹³ *Isto*, br. 62, 7. avgust 1914, 1; U ovim borbama je zarobljen je major Ludvig Narvatil koji je kazao crnogorskim vojnim vlastima da su gubici austrougarske vojske u ovom boju iznosili 3.000 mrtvih i ranjenih. (*Isto*, br. 68, 16. avgust 1914, 2).

¹⁴ *Isto*, 1.

¹⁵ *Isto*, br. 72, 25. avgust 1914, 1.

¹⁶ DACG, Ministarstvo unutrašnjih djela (u daljem tekstu MUD), 1914, Upravno odjeljenje (u daljem tekstu UO), fascikla (u daljem tekstu – f) 151, 3680/2, M. Ramadanović, oblasni upravitelj u Pljevljima – Ministarstvu unutrašnjih djela, 5. septembar.

¹⁷ DACG, Komanda ratnih zarobljenika (u daljem tekstu KRZ), 1912-1915, Akta i Spiskovi (u daljem tekstu AiS), fascikla (u daljem tekstu – f) 1, bez broja, spisak zarobljenika na Cetinju, 7. avgust 1914.

¹⁸ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, pop B. Mitrović, predsjednik

većeg broja zarobljenih austrougarskih vojnika crnogorska vojska je došla upravo tih dana u borbama oko Bileće i Gacka, kada je zauzela značajnu poziciju Oblak zarobivši preko 100 austrougarskih vojnika i 3 oficira.¹⁹ Pukovnik Petar Pešić javio je srpskoj Vrhovnoj komandi u Valjevu da ga je komandant Herecegovačkog odreda izvijestio da su Crnogorci zauzeli Oblak i Ključ zarobivši 3 oficira i 97 vojnika, uz zaplijenu jednog mitraljeza sa 6 rezervnih cijevi „preko 100 pušaka i još dosta materijala“.²⁰ Ne djeluje nam kao logično, mada ni potpuno isključeno, da su ti oficiri bili Mađari, poručnici Desider Biro, Gabar Vekonj i Stefan Jonaš (prva dvojica katolici iz Kiškereša, treći protestant iz Sombora). Ali kako god, ovaj trojac je evidentiran u spisku zarobljenih oficira na Cetinju 3. oktobra 1914. godine.²¹ Trinaest dana kasnije u Danilovgradu se nalazilo 38 austrougarskih vojnika (četvorica srpske nacionalnosti), 8 Srba iz Budve osumnjičenih za špijunažu i 3 Srbina bjegunca.²² Neki Josif

Crvenog krsta u Budvi – Ministarstvu vojnom, 22. avgust 1914; Jedino je poručnik bio neki Johan Bone, ostali su bili vojnici, tj. mornari (DACG, KRZ 1912-1915, AiS, bez broja, brigadir I. Đurović iz Spiča – Ministarstvu vojnom, 23. avgust 1914).

¹⁹ *Glas Crnogorca*, br. 51, 24. septembar 1914, 1; Austrougarski gubici bili su „ogromni“ za razliku od crnogorskih koji su bili „neznatni“. Tom prilikom Crnogorci su zaplijenili „jedan mitraljez sa šest rezervnih cijevi sa pantljkikom i municijom, a povrh toga nekoliko kašeta municije i mnogo vojničkog materijala“. (*Isto*)

²⁰ DACG, Ministarstvo vojno (u daljem tekstu MV), Vrhovna komanda (u daljem tekstu VK), 1914-1915, Akta bez oznake broja i datuma (u daljem tekstu ABOBiD), f-3, bez broja, pukovnik P. Pešić, pomoćnik načelnika štaba crnogorske Vrhovne komande – srpskoj Vrhovnoj komandi u Valjevu, bez datuma.

²¹ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak austrougarskih zarobljenih oficira na Cetinju, 3. oktobar 1914.

²² DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak austrougarskih zarobljenih vojnika, osumnjičenih za špijunažu i bjegunaca u Danilovgradu, 16. oktobar 1914.

Sebastijan i Stefan Tik bili su upućeni u Nikšić.²³ Kasnije je u Danilovgradu bilo 37 austrougarskih ratnih zarobljenika. U poređenju sa prethodnim spiskom u ovom mjestu novi zarobljenici bili su: Jozef Slifert (Njemac), Jozef Štene (Njemac), Franc Teduek (Njemac), Vilhelm Pethora (Njemac), Franc Vungvizer (Njemac), Franjo Dunda (Hrvat) i Pavle Kovalik (Hrvat). Primjetno je da nekih zarobljenka iz prethodnog spiska u ovom spisku nema, a neki su i drugačije nacionalno popisani. Tako su Srbi iz prethodnog spiska u ovom spisku popisani kao Njemci, a ima i razlika u navođenju njihovih imena i prezimena. (Srbin Jakov Bulatović iz prethodnog spiska, je u ovom spisku Njemac Jakov Bulović itd).²⁴ Za razliku od Danilovgrada, na Plavnici se nalazilo 30 austrougarskih zarobljenika.²⁵

Tokom posljednja dva mjeseca 1914. godine crnogorska štampa nije bila mnogo konkretnija kada su u pitanju bili austrougarski zarobljenici koji su pali u crnogorsko ropstvo, u odnosu na prva tri mjeseca rata. Istina, neuporedivo je preciznija bila kada je izvještavala o austrougarskim zarobljenicima koji su pali u srpsko i rusko ropstvo. U broju od 18. novembra 1914. godine *Vjesnik* je pisao da su u četvorodnevnoj bici na Grahovu od 27-30. oktobra 1914. godine Crnogorci ponovo porazili Austrougare, koji su bili prinuđeni da se povuku „ostavivši za sobom veliki broj mrtvih, ranjenih i zarobljenih“. Ovaj list se nije usudio da saopšti ni približno koliki je bio broj zarobljenih. Ali je zato, po njemu, dokaz velikog poraza austrougarske vojske bilo to što je u crnogorske ruke palo 7 oficirskih sablji, veliki broj pušaka i opreme, kao i izjave austrougarskih

²³ *Isto.*

²⁴ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, bez broja, spisak zarobljenika koji su ostali u Danilovgradu, bez datuma.

²⁵ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, bez broja, spisak zarobljenika na Plavnici, bez datuma.

zarobljenika o stradanju njihove vojske, među kojima je bilo izgleda i oficira, a stradao je i jedan major.²⁶ Deset dana kasnije *Vjesnik* saopštava crnogorskoj javnosti da su se u noći između 25. i 26. novembra 1914. godine na lovcenskom frontu sukobile nešto brojnije izvidnice crnogorske i austrougarske vojske i da su Austrougari imali preko 30 mrtvih i veći broj ranjenih vojnika. S druge strane, o crnogorskim gubicima se ne govori ni jedna jedina riječ. Važnije je bilo istaći da su se Crnogorci borili „vrlo hrabro i umješno“. U istom broju ovaj list navodi da je do sukoba izvidnica dviju vojski došlo i na frontu Sandžacke vojske, gdje su takođe Austrougari izvukli deblji kraj.²⁷ *Glas Crnogorca* je bio mnogo konkretniji kada su u pitanju borbe Sandžacke vojske. Jedan njen dio je i tokom 27. i 28. novembra 1914. nastavio da prelazi preko Lima i goni neprijatelja u pravcu Višegrada. U borbama od 28. novembra 1914. godine Austrougari su pretrpjeli znatne gubitke, a u crnogorsko ropstvo palo je 100 vojnika i veliki broj pušaka.²⁸ Sljedećeg dana na ovom frontu u crnogorske ruke je palo preko 30 vojnika, „30 konja, 10 tovara hljeba, 400 pari crevalja, mnogo municije, 500 bjeljeva, 10 tovara šećera, 3 tovara kafe, mnogo odijela, 1 tovar

²⁶ *Vjesnik*, br. 103, 18. novembar 1914, 2.

²⁷ *Isto*, br. 109, 28. novembar 1914, 1.

²⁸ DACG, MV, VK 1914-1915, ABOBiD, f-3, pukovnik P. Pešić, pomoćnik načelnika štaba crnogorske Vrhovne komande – J. Vukotiću, komandantu Sandžacke vojske, 29. novembar 1914; *Glas Crnogorca*, br. 66, 29. novembar 1914, 1. Ovaj list je pisao u broju od 6. decembra 1914. da je crnogorska vojska zauzela Višegrad 28. novembra 1914. godine poslije dvodnevni borbi. Tom prilikom je bio zarobljen „izvjestan broj austrijskih vojnika“ i zaplijenjen „bogat ratni materijal“. Austrougari su pobjegli preko Drine, porušili za sobom most i zapalili dva magacina u ovoj varoši. Kasnije su pokušali bombardovanjem zauzeti Višegrad, ali nijesu u tome imali uspjeha. (*Isto*, br. 67, 6. decembar 1914, 1).

soli, 6 sabalja“, 1 kujna, velika količina zavoja, konzervi i drugog materijala.²⁹ Do 1. decembra 1914. godine Sandžačka vojska je ovladala cijelom desnom obalom Drine kod Višegrada zarobivši preko 20 vojnika i preko 200 pušaka.³⁰ Do kraja 1914. godine austrougarska vojska je na sektoru Hercegovačkog odreda, kod Klobuka, bezuspješno pokušavala da osvoji crnogorske položaje.³¹ Austrougarima nije pošlo za rukom ni u borbama od 25. i 26. decembra 1914. godine da pomjere Lovećenski odred sa svojih položaja, iako su po položajima crnogorske vojske osuli artiljerijsku vatru vršeći povremeno i pješadijske napade. Iako je crnogorska vojska uspjela da „sa velikim gubitcima“ odbije neprijatelja, nijesmo uspjeli doznati da li je u ovim okršajima pao u crnogorske ruke koji od austrougarskih vojnika.³²

U nekim ranijim bojevima iz 1914. godine sasvim sigurno ih je bilo, a to potvrđuje i arhivska građa. Tako se u Podgorici 21. novembra 1914. godine nalazilo 75 austrougarskih zarobljenika, 35 talaca, 8 osumnjičenih i 9 bjegunaca.³³ Tri dana kasnije taj je broj bio neznatno veći, 80 zarobljenika, 8 osumnjičenih, 9 bjegunaca i 34 taoca. U stvari samo jedan dio njih se nalazio u Podgorici, neki su bili u Nikšiću, a nekima je pošlo za rukom i da pobjegnu.³⁴ Da

²⁹ *Vjesnik*, br. 110, 1. decembar 1914, 1.

³⁰ *Isto*, br. 111, 2. decembar 1914, 1.

³¹ *Isto*, br. 115, 16. decembar 1914, 1.

³² *Glas Crnogorca*, br. 71, 29. decembar 1914, 2.

³³ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan M. Mećikukić, komanda zarobljenika u Podgorici – Ministarstvu vojnom, 21. novembar 1914.

³⁴ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak austrougarskih zarobljenika, taoca, osumnjičenih i bjegunaca u Podgorici, 24. novembar 1914; Broj austrougarskih državljana na dan 29. novembar 1914. godine u Podgorici je bio sljedeći: 81 zarobljenik, 8 osumnjičenih, 35 talaca i 9 bjegunaca. (DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan M. Mećikukić, komanda zarobljenika u Podgorici – Ministarstvu vojnom, 29. novembar 1914).

bjekstvom pokušaju da se izbave ropstva uspjelo je šestorici austrougarskih zarobljenika.³⁵ Neke od njih su sasvim sigurno crnogorske vlasti uhvatile, jer se srijeću u nekim spiskovima nakon bjekstva. Za razliku od njih u hanu Carevića u Podgorici zarobljeničke dane krajem novembra 1914. godine provodilo je 14 austrougarskih zarobljenika,³⁶ u Lijevoj Rijeci 20,³⁷ Andrijevići 15³⁸ i Pelevom Brijegu 21³⁹. Na Cetinju je decembra 1914. godine boravilo 157,⁴⁰ a u Nikšiću 132 austrougarska zarobljenika.⁴¹ Iz spiska zarobljenika na Cetinju od decembra 1914. godine vidi se da je najveći broj austrougarskih vojnika zarobljen u Kastel Lastvi (Petrovcu) 97, a potom u Foči 39.⁴² Od 157 zarobljenih austrougarskih podoficira i vojnika (stacioniranih na Cetinju), njih 126 je bilo starosne dobi od 18-29 godina ili 80,25%. Po ovom spisku najzastupljeniji su bili zarobljenici iz

³⁵ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, sekretar B. Martinović, zastupnik oblasnog upravitelja – kapetanu P. Uskokoviću, 22. novembar 1914. Pobjegli su: Rudolf Štuhlik, Vilibald Erlekerla, Sebastijan Hajaser, Johan Ees, Julijus Vajs i Anton Vagner. (*Isto*)

³⁶ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika na hanu Carevića, 28. novembar 1914.

³⁷ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u Lijevoj Rijeci, 24. novembar 1914.

³⁸ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u Andrijevići, 23. novembar 1914.

³⁹ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak austrougarskih zarobljenika na Pelevom Brijegu, 1. decembar 1914.

⁴⁰ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak austrougarskih zarobljenika na Cetinju, 13. decembar 1914.

⁴¹ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak austrougarskih zarobljenika u Nikšiću, 14. decembar 1914.

⁴² DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak austrougarskih zarobljenika na Cetinju, 13. decembar 1914.

Hrvatske 34, Češke 31, Mađarske 21, Dalmacije 20, Istre 12, Galicije 6, Slavonije 5, Bosne 4, itd.⁴³ Po jednom drugom spisku, koji nije datiran (ne zna se ni mjesto gdje su bili stacionirani zarobljenici), a koji broji 58 austrougarskih zarobljenika, Hrvati su takođe najzastupljeniji (18), zatim slijede Mađari (13), Rusi (12), Bosanaci (6), Srbi (6) i Poljaci (3). Kada je u pitanju njihova vjeroispovijest katolici su najbrojniji (30), potom pravoslavci (17), evangelisti (6), grko-katolici (3) i muslimani (2). Po zanimanju najzastupljeniji su bili težaci (46) i tišleri (3). Ostali su bili sljedećih zanimanja: kelner, šuster, mašinski šloser, zidar, pekar, limar, pokrivač krovova, trgovački agent i rezervni kadet.⁴⁴

Kako su se već s kraja 1914. godine borbe na frontu pasivizirale do oktobarskih dana 1915. godine, crnogorska štampa objavila je svega nekoliko kratkih članaka o manjim sukobima crnogorske i austrougarske vojske iz kojih se ne može doznati ništa o eventualnom zarobljavanju austrougarskih vojnika. Tek je *Vjesnik* 25. juna 1915. godine upoznao javnost da je crnogorska vojska u pravcu Gackog porazila jednu austrougarsku izvidnicu snage 50 ljudi, zarobila 16 neprijateljskih vojnika i dala se u gonjenje ostalih. Crnogorskim vlastima dobrovoljno se predalo 300 muslimana iz Herecgovine.⁴⁵ Koji dan kasnije *Glas Crnogorca* je javio da je komandant Starosrbijanskog odreda došao do pisama koja su potpuno kompromitovala veći broj austrougarskih i mladoturskih agenata, što je dovelo do hapšenja njih 46, koji su odmah lišeni slobode i sprovedeni u Podgoricu.⁴⁶ Sljedećeg mjeseca ovaj list je

⁴³ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak podoficira i redova zarobljenih u crnogorsko-austrijskom ratu 1914, 13. decembar 1914.

⁴⁴ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak austrougarskih zarobljenika, bez datuma.

⁴⁵ *Vjesnik*, br. 46, 25. jun 1915, 1. Prethodno je austrougarska vojska 24. juna 1915. godine pokušala da zauzme Grahovo, ali bez uspjeha. (*Isto*)

⁴⁶ *Glas Crnogorca*, br. 33, 6. jul 1915, 1.

pisao, da su u jednom sukobu crnogorske izvidnice i odjeljenja austrougarske vojske u Grblju i Boki Kotorskoj, crnogorski vojnici ranili više austrougarskih vojnika dok su 6 zarobili.⁴⁷

Za 1915. godinu arhivska građa nam daje znatno manje podataka (spiskova zarobljenih) nego za 1914. godinu. U jednom spisku zarobljenika u Podgorici od 15. januara 1915. godine nalazi se svega 15 austrougarskih državljana. Taj je broj bio znatno manji od onog iz novembra 1914. godine, što će reći da su tamošnji zarobljenici najvjerovatnije bili upućeni u neko drugo mjesto, gdje je bila nepohodna njihova radna snaga, što se često dešavalo. Od onih koji su se u tom momentu nalazili u Podgorici trećinu su činili Mađari (njih 5). Zatim slijede Njemci i Srbi (po trojica), te jedan Slovak i Čeh. Od pomenutih gotovo polovina po zanimanju su bili težaci (njih 7). Ostali su bili zidari (2), stolari (2), kolar (1), obućar (1), kafedžija (1) i žandar (1). Najviše ih je zarobljeno na Glasincu, Goraždu i Romaniji (po dvojica), dok su ostali bili zarobljeni u Foči, Grahovu, Čelebiću, Vikri, Kosmaču, Vrbici, Gacku, Kalinovu i u Mrežicama.⁴⁸ Dva mjeseca kasnije u Podgorici je bilo 33 austrougarska zarobljenika,⁴⁹ da bi se početkom juna 1915. godine taj broj povećao na 55 zarobljenika, 5 osumnjičenih i 5 bjegunaca.⁵⁰ Posljednjeg

⁴⁷ *Isto*, br. 39, 14. avgust 1915, 1. U ovom članku pisano je i o bezuspješnom napadu austrougarske artiljerije i pješadije kod Slavina Brda, kao i o tome da je crnogorska žandarmerija u Đakovici nakon borbe rastjerala kačake. (*Isto*)

⁴⁸ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u Podgorici, 15. januar 1915.

⁴⁹ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, trebovanje za austrougarske zarobljenike u Podgorici, 2, 3. i 4. mart 1914.

⁵⁰ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan M. Mećikukić, komanda zarobljenika u Podgorici – Ministarstvu vojnom, 6. jun 1915; Dva dana kasnije u Podgorici se nalazilo 50 zarobljenika, 13 bjegunaca i 5 osumnjičenih; Iz jednog nedatiranog dokumenta vidi se da je u Podgorici

dana avgusta 1915. godine u Podgorici je zarobljeničke dane provodilo 47 zarobljena vojnika iz Dvojne monarhije i 1 osumnjičeni.⁵¹ Znatno manji broj austrougarskih zarobljenika u odnosu na 1914. godinu, zabilježen je krajem juna 1915. godine i u Nikšiću, gdje je boravilo svega njih 26 (19 Mađara, 4 Srbina muslimanske vjeroispovjesti, i po jedan Nijemac, Hrvat i Ciganin).⁵² Za razliku od Podgorice i Nikšića, u Kolašinu je sasvim sigurno bilo 124 austrougarska zarobljenika.⁵³ No, to je već period kada su vođene žestoke borbe na frontu i kada su u crnogorsko zarobljeništvo gotovo svakodnevno pristizali novi austrougarski zarobljenici.

Sa otpočinjanjem udružene ofanzive Centralnih sila protiv Srbije i Crne Gore, crnogorska štampa poslije dužeg zatišja ponovo je pisala o zarobljenim austrougarskim vojnicima. *Glas Crnogorca* je u svom broju od 24. oktobra 1915. godine isticao da je crnogorska vojska osvojila 14. oktobra 1915. godine položaj Suha Gora-Dobrun, prema Višegradu, gdje je neprijatelj pretrpio velike gubitke. U crnogorsko ropstvo tada je palo 10 austrougarskih vojnika. U borbama južno od Višegrada 18. oktobra 1915. godine crnogorska vojska je zarobila jednog austrougarskog poručnika, preko 100 vojnika uz zaplijenu 4 topa

boravilo 65 austrougarskih zarobljenika, 7 osumnjičenih i 7 bjegunaca. (DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan M. Mećikukić, komanda zarobljenika u Podgorici – Ministarstvu vojnom, 8. jun 1915; DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, P. Premužić, komanda zarobljenika u Podgorici – Ministarstvu vojnom, bez datuma)

⁵¹ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, Stojanović, zastupnik komandanta zarobljenika u Podgorici – Ministarstvu vojnom, 31. avgust 1915.

⁵² DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u Nikšiću, 26. maj 1915.

⁵³ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika koji su zapošljeni pri komorskoj stanici u Kolašinu, 21. novembar 1915.

i 1 mitraljeza. I narednog dana neprijatelj je na ovom frontu pretrpio velike gubitke (prema tvrdnjama jednog austrougarskog ljekara 800 mrtvih i ranjenih), a zarobljeno je bilo 3 oficira 1 ljekar i 300 vojnika. Naredna dva dana u borbama kod Višegrada zarobljeno je još 20 austrougrskih vojnika. Kada je ratni plijen u pitanju, beričetni za crnogorsku vojsku bili su i naredni dani. Hercegovačkom odred u ruke je pored 2 oficira i 40 vojnika palo još i „4 brdska topa, 4 mitraljeza, 3 telefon. aparata, 1 reflektor, 70 konja, 100 pušaka i 100.000 fišeka“. Sandžačka vojska imala je znatno više zarobljenih 2 ljekara i 300 vojnika uz „4 brdska topa, 3 mitraljeza, 600 pušaka, 700 komada pijonerskog alata“ i dosta municije.⁵⁴ Sumirajući bilans borbi od 14-31. oktobra 1915. godine, *Glas Crnogorca* je pisao da je crnogorska vojska zarobila u tom periodu 16 oficira, 3 činovnika i 737 austrougarskih vojnika. Posljednjih dana oktobra Sandžačka vojska je zarobila 120 vojnika, 1 oficira i 2 narednika, a izvidnica Lovčenskog odreda 4 vojnika.⁵⁵ *Vjesnik* je tvrdio da je Sandžačka vojska zarobila više od 120 vojnika. Samo u toku borbi 26. i 27. oktobra 1915. godine Sandžačka vojska zarobila je 50 vojnika, a narednog dana još 100, što je za 30 zarobljenika više od onog broja koji je pominjao *Glas Crnogorca*.⁵⁶ I narednih dana Sandžačka vojska imala

⁵⁴ *Glas Crnogorca*, br. 50, 24. oktobar 1915, 2. U borbama na liniji Troglav-Grahovo, koje su vođene u periodu od 20-21. oktobra 1915. godine, crnogorska vojska je na Troglavu zaplijenila „2 brdska topa, 3 mitraljeza, 1 reflektor, 1 telefonski aparat i mnogo drugog materijala“. Neprijatelj je pretrpio „velike gubitke, među kojima su mrtvi 1 major, 2 poručnika i 1 ljekar“. (*Isto*)

⁵⁵ *Isto*, br. 51, 1. novembar 1915. U borbama od 14-31. oktobra 1915. godine u crnogorske ruke je palo još i „8 topova, 9 mitraljeza, 700 pušaka, 70 konja, 700 komada pijonerskog alata, 1 reflektor, mnogo municije i drugog ratnog materijala“. (*Isto*)

⁵⁶ *Vjesnik*, br. 59, 29. oktobar 1915, 1. Sandžačka vojska je u borbama od 26-27. oktobra 1915. godine zaplijenila i 2 mitraljeza. (*Isto*)

je uspjeha u borbama s neprijateljem. Dana 2. novembra 1915. godine samo jednom bataljonu Sandžačke vojske pošlo je za rukom da od čete austrougarske vojske koja je brojala 152 vojnika zarobi 2 oficira i 121 neprijateljskog vojnika. Preostalih 29 vojnika poginulo je u borbi.⁵⁷ Teško je povjerovati da zarobljenih austrougarskih vojnika nije bilo i u bici kod Metaljke 16. novembra 1915. godine, gdje je crnogorska vojska razbila neprijateljsku vojsku natjervaši je u bijeg prema Goraždu.⁵⁸ No, sve da toga dana nije nijedan austrougarski vojnik bio zarobljen od strane crnogorske vojske, prethodnog sasvim sigurno jeste i to njih 54 (1 oficir, 3 podoficira i 50 vojnika). Inače, toga dana je neprijateljska vojska zauzela Foču, Metaljku i Prijepolje.⁵⁹ U borbama crnogorske i austrougarske vojske koja je nadirala pravcem Priboj-Pljevlja zarobljeno je 30⁶⁰, na lijevoj obali Čehotine 21. novembra 1915. godine 20, a u kontranapadu crnogorske vojske na sektoru Jabuka-Mataruge dva dana kasnije još 17 vojnika.⁶¹ U periodu od 25-27. novembra 1915. godine na frontu Jabuka-Mataruge, Sjenica-Trešnjevica i Sjenica-Brodarevo zarobljeno je bilo 160 austrougarskih vojnika.⁶²

Posljednjeg mjeseca 1915. godine *Glas Crnogorca* je zabilježio da je u ruke crnogorske vojske palo oko 500 austrougarskih vojnika. Ti su vojnici uglavnom bili zarobljeni na sektoru Sandžačke vojske. Ovaj list je posljednje vijesti o zarobljavanju austrougarskih vojnika donio 19. decembra 1915. godine.⁶³

⁵⁷ *Isto*, br. 60, 3. novembar 1915, 1.

⁵⁸ *Isto*, br. 62, 18. novembar 1915, 1.

⁵⁹ *Glas Crnogorca*, br. 54, 16. novembar 1915, 1.

⁶⁰ *Isto*, br. 55, 21. novembar 1915, 1.

⁶¹ *Vjesnik*, br. 63, 24. novembar 1915, 1.

⁶² *Glas Crnogorca*, br. 56, 28. novembar 1915, 1.

⁶³ U borbama koje su vođene 4. decembra 1915. godine na liniji Kraljeva gora-Šahovići-Bijelo Polje zarobljeno je preko 100 vojnika. Dana 5. decembra

Vjesnik je tokom cijelog mjeseca decembra, ili tačnije samo 10. decembra 1915. godine, evidentirao zarobljavanje 5 mađarskih vojnika iz 19. puka, koji su sa ostalim austrougarskim vojnicima napali crnogorska odjeljenja na Hazanskim Kosama i od sela Jagaća prema Limu.⁶⁴ No, kako su i nakon ovih datuma vođene žestoke borbe na frontu, sasvim sigurno je bilo zarobljeno još austrougarskih vojnika. Kako god, od početka rata pa do 19. decembra 1915. godine crnogorska štampa je evidentirala preko 2300 zarobljenih austrougarskih državljana, uglavnom vojnika. Ali, ako se zna da štampa nije najredovnije pisala o broju zarobljenih austrougarskih vojnika, da o nekim mjestima koje je zauzela crnogorska vojska nema ni pomena od zarobljavanja austrougarskih vojnika (ali ima u građi), da bjegunce, osumnjičene, taoce uopšte i ne tretira, baš kao i da se nakon 19. decembra 1915. godine ne donose nikakve vijesti o zarobljenicima, onda je taj broj morao biti zasigurno veći. U prilog tome je i činjenica da zarobljenika ima širom Crne Gore, a da o tome štampa ne piše ništa, odnosno da arhivska građa ima vrlo malo podataka o tome (kao na primjer u Pljevljima, osvojenim područjima u Bosni i Hercegovini i drugim mjestima).

1915. godine kod sela Lipovca zarobljeno je 50 vojnika i zaplijenjen jedan mitraljez. Na liniji fronta Berane-Rožaje crnogorska vojska zauzela je Turjak zarobivši 10 vojnika. U sukobu crnogorske i austrougarske vojske na Lepencu zarobljen je 1 kapetan i 100 vojnika. U ovom okršaju je stradalo 500 neprijateljskih vojnika. Na Ratkovoj Gori 11. decembra 1915. godine crnogorske snage zarobile su 10 neprijateljskih vojnika. Na položajima kod Mojkovca 9. i 10. decembra 1915. godine zarobljen je 1 komandir čete i preko 100 austrougarskih vojnika, a na sektoru Rožaje-Berane 14. decembra 1915. godine još 40 vojnika. Na sjevernom i istočnom frontu 16. decembra 1915. godine zarobljeno je 15, a u Grblju 6 austrougarskih vojnika. (*Isto*, br. 57, 1; br. 58, 1; br. 59, 1; br. 60, 1; br. 61, 1)

⁶⁴ *Vjesnik*, br. 65, 10. decembar 1915, 1.

Tretman zarobljenika

Sve zaraćene strane za vrijeme Prvog svjetskog rata grubo su kršile prava ratnih zarobljenika. U tom smislu ni Crna Gora nije bila izuzetak, jer postoje dokazi o prisilnom radu i radu koji itekako ima veze sa izvođenjem ratnih operacija. Iz ono malo sačuvane arhivske građe moglo bi se kazati da austrougarski zarobljenici u Crnoj Gori nijesu ni izbliza osjetili patnje koje su proživljavali ratni zarobljenici širom zemljine kugle, sa izuzetkom oficira koji su svuda uglavnom bili uvažavani. No, to ne znači da je zaista bilo tako.

Ono što se sasvim sigurno zna je to, da su svega par dana od početka rata između Crne Gore i Austrougarske, pred kralja Nikolu u Nikšiću izvedeni ratni zarobljenici, a da je crnogorski suveren naredio nadležnim vlastima da se prema „njima lijepo postupa“.⁶⁵ Za razliku od njega, evropski suvereni, državnici i vodeći ljudi zaraćenih armija odlično su znali šta se radi sa zarobljenicima u njihovim zemljama ali su takvo ponašanje tolerisali.⁶⁶ Više detalja o odnosu crnogorskih vlasti prema zarobljenim austrougarskim oficirima nijesmo uspjeli doznati. Ali da su bili uvažavani u odnosu na ostale vidi se i iz toga što su im crnogorske vlasti isplaćivale plate koje nijesu zarađivali radom, kao obični vojnici. Tako je nekim oficirima koje je zarobila Sandžačka vojska odmah na ime izdržavanja određeno 40 perpera mjesečno po osobi.⁶⁷ Sa svoje strane oficiri su se obavezivali časnom oficirskom riječju da neće bježati, činiti bilo šta na štetu crnogorskih vojnih i drugih interesa i da se neće

⁶⁵ *Glas Crnogorca*, br. 40, 2. avgust 1914, 1.

⁶⁶ L. Gorgolini, *Prokleti sa Azinare*, 228-236.

⁶⁷ DACG, MUD 1914, UO, f-151, 3680/2, M. Ramadanović, oblasni upravitelj u Pljevljima – Ministarstvu unutrašnjih djela, 5. septembar.

udaljavati od određenih im mjesta za boravak.⁶⁸ Očito da se obični vojnici nijesu obavezivali da neće napuštati određeno mjesto boravka, a ako jesu, onda su te obaveze kršili. Dok su neke crnogorske vlasti uspjevale da uhvate,⁶⁹ za druge nijesmo najsigurniji da li im je to pošlo za rukom.⁷⁰ Neki su i više puta bježali,⁷¹ a oni koji nijesu doživjeli iskustvo da pobjegnu iz zarobljeništva pravili su planove za bjekstvo.⁷²

⁶⁸ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, izjava austrougarskih oficira na Cetinju, 13. septembar 1914.

⁶⁹ DACG, OUČ 1915, f-30, 140/1, sekretar Nikolić iz Nikšića – Oblasnoj upravi Čajniče, 27. mart.

⁷⁰ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, Đ. Đurašković, oblasni upravitelj na Cetinju – kapetanu P. Uskokoviću na Kornetu, 22. novembar 1915. Iz komande zarobljenika na Mateševu pobjeglo je 12 austrougarskih zarobljenika u noći između 19. i 20. novembra 1915. godine. Najvjerovatnije su pobjegli u pravcu Podgorice, a njihovo hvatanje otežavala je činjenica da se tih dana u pravcu Podgorice kretalo mnoštvo srpskih podanika i zarobljenika koji su dolazili iz Srbije. Pomenutih 12 zarobljenika bili su: Marcelo Grizan, Belo Ražnjak, Feruška Kaligaris, Karl Biderman, Rihard Kajzer, Henrih Seldmajer, Karlo Petak, Hugo Borski, Anđelo Stubel, Jaroslav Vurko, Sebastijan Horaser i Josif Sejferh. (*Isto*)

⁷¹ DACG, OUČ 1915, f-31, 362/1, komandant M. Martinović, šef štaba Sandžačke vojske – Oblasnoj upravi Čajniče, 4. septembar 1915. Iz pljevaljskog zatvora pobjegli su zarobljenici: Viola Belo, Njemac (negdje se prezime navodi kao Bela), Sabok Korman (Mađar) i musliman Jusko Dragojević (pominje se i kao Dragović). Viola Belo je ranije služio kao posluga pri engleskoj bolnici u Pljevljima. On je i ranije bježao iz Pljevalja. Prilikom prvog bjekstva Viola Belo je bio uhvaćen na području Čajniča. Tamošnjim crnogorskim vlastima pokazao je falsifikovane dozvole od komande žandarmerije. No, tamošnje vlasti nijesu nasjele na njegovu prevaru. (DACG, OUČ 1915, f-31, 301/2, 301/4, D. Vukotić, oblasni upravitelj u Pljevljima – Oblasnoj upravi Čajniče, 22. jul i 24. jul)

⁷² DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan N. Vukić, komanda

Za razliku od oficira iskustvo prostih vojnika nigdje u Evropi nije bilo sjajno. Nešto više podataka o životu zarobljenih austrougarskih vojnika u Crnoj Gori nijesmo uspjeli doznati. U savezničkoj i susjednoj Srbiji austrougarski zarobljenici su prošli kroz pravi pakao, posebno Mađari i Njemci. Mnogo sentimentalniji nijesu bili ni prema ostalim narodima Dvojne monarhije. Jedan češki zarobljenik zabilježio je sljedeće: „prvo što su uradili naša braća Srbi, bilo je da uzmu naše kapute i obuku ih. Uradili su isto i sa cipelama. Svaki vredan predmet – posteljina, ćebad, satovi, pare – svaku stvar su uzeli.“ Pomoć koju je Austrougarska slala svojim zarobljenim vojnicima u Srbiji preko Crvenog krsta samo je dijelom stizala do njih. Najveći dio pomoći zadržale su srpske vlasti za svoju vojsku.⁷³

Iz sačuvane građe ne bi se moglo reći da su austrougarski zarobljenici doživjeli iskustvo svojih saboraca zarobljenih u Srbiji. Ali, znajući u kakvom je stanju bila i kako se ponašala crnogorska vojska u ovom ratu, nije isključeno da je možda i bilo ovakvih i sličnih slučajeva. Kako god, za neke austrougarske zarobljenike u Podgorici krajem 1914. godine neophodno je bilo uputiti: „18 gaća, 18 bluza, 28 pari opanaka, 35 pari čarapa, 43 košulje i 43 bijele gaće.“⁷⁴ Za razliku od njih, neki zarobljenici koji su pobjegli iz Pljevalja nosili su austrougarsku vojnu uniformu, što je dokaz da im nije oduzimana vojna odjeća.⁷⁵ Ako

zarobljenika na Cetinju – predsjedniku Opštine Rijeka, 6. maj 1915. Neki zatvorenici koji su se nalazili na Rijeci Crnojevića kovali su planove da pobjegnu ili u Austrougarsu ili u Albaniju. (*Isto*)

⁷³ L. Gorgolini, *Prokleti sa Azinare*, 66-72.

⁷⁴ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan M. Mećikukić, komanda zarobljenika u Podgorici – D. Gatalu, glavnom intendantu crnogorske vojske, 19. novembar 1914.

⁷⁵ DACG, OUČ 1915, f-31, 342/1, D. Vukotić, oblasni upravitelj u Pljevljima – Oblasnoj upravi Čajniče, bez datuma. Riječ je o Ludvigu Bajescu

je vjerovati nekim zapisnicima o saslušanju austrougarskih vojnika dnevna sljedovanja hrane bila su više nego korektna. Hrana je dijeljena dva puta dnevno, u podne i uveče. Prema tvrdnjama austrougarskih zarobljenika Franc Grubera, Pante Gavrića, Arpada Vince Hofnera, Jozifa Švelića i Emila Vormana, dnevno im je izdavano 500 grama mesa, 500 grama hljeba i 200 grama pasulja. Meso i hleb su bili odličnog kvaliteta po njihovim riječima. Jedino su zarobljenici Jozif Švelić i Emil Vorm tražili, ukoliko je to bilo moguće, da im se ne daje samo bravlje, već i goveđe meso, je im je bravlje meso pomalo bilo dosadilo i činilo im ishranu jednoličnom.⁷⁶ Ne možemo a da ne primjetimo da ovoliko sljedovanje hrane katkad nijesu gledali ni crnogorski vojnici. Iako pomenuti austrougarski vojnici nijesu spominjali da im je izdavana druga hrana osim mesa, hljeba i pasulja, marta 1915. godine u Podgorici je vojnicima dijeljen i oriz. I to 100 grama na jednog vojnika.⁷⁷ Inače o izdržavanju

i Živičnjaku Aloisu (obojica Hrvati). Prvi je bio srednjeg stasa, kosa i oči su mu bile kestenasto crne. Drugi je bio visokog stasa, kosa i oči su mu bili crne boje. Obojica su nosila austrougarsku vojnu uniformu. Kada su pobjegli iz pljevaljskog zatvora Viola Belo i Sabok Korman na sebi su imali austrougarsko vojno odijelo. Zarobljenik Belo je prilikom prvog bjekstva imao na sebi austrougarsku kapu, plavu bluzu, bijele pantalone, vojne cipele i plavu vojnu kabanicu. (DACG, OUČ 1915, f-31, 301/3, 362/2, D. Vukotić, oblasni upravitelj u Pljevljima – Oblasnoj upravi Čajniče, 21. jul, 4. septembar)

⁷⁶ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, zapisnik o saslušanju austrougarskog zarobljenika Franc Grubera, Pante Gavrića, Arpada Vince Hofnera, Jozifa Švelića i Emila Vormana, 8. decembar 1914.

⁷⁷ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, trebovanje za komandu ratnih zarobljenika u Podgorici, 4. mart; Krajem oktobra 1915. godine internadantskom magacinu u Podgorici bile su upućene 92 vreće kukuruza, što je ukupno iznosilo 4446 kilograma. „Sa jednog kara Meda Adžina vreća 38 kgr 1615; sa jednog kara Milonje Lalića vreća 31 kgr 1099 i sa jednog automobi-

zarobljenika u ovom mjestu brigu je vodila tamošnja Oblasna uprava.⁷⁸ Vjerovatno je to bio slučaj i sa ostalim Oblasnim upravama. Kakva su bila tehnička sredstva u kojima se zarobljenici ma pravila hrana nijesmo uspjeli doznati, osim da je na Cetinju jedan kazan aprila 1915. godine „počeo prskavati“, pa ga je bilo neophodno zakrpati. Taj posao iziskivao je kilogram kalaja i pola kilograma „nišodara“.⁷⁹ Tih je dana na Cetinju bila zrela za renoviranje i kužina za zarobljenike, tj. njen krov koji je bilo neophodno pokrivati. Naravno, ukoliko se prethodno Glavna intendatura saglasi sa prijedlogom komande zarobljenika na Cetinju da se iz trgovine Nikšićkog društva „uzme osam (8) mudrala i pet (5) kilograma čivija“, a iz Administrativnog slagališta 10 kašuna.⁸⁰ Kada je u pitanju bio smještaj zarobljenika u Podgorici iz tamošnje Komande su predlagali Ministarstvu vojnom da se dozvoli njihovo preseljenje „u jednu polučetu Vojnog stana“. Najzgodnije bi bilo da to bude kuća koja je bila najbliža intendantskom magacinu u kome su zarobljenici radili danju, a po potrebi i noću. No, kako broj zarobljenika nije bio zanemarljiv, a predložena kuća nije bila dovoljna da se smjeste svi zarobljenici, iz komande zarobljenika u Podgorici smatrali su da bi trebalo rekvirirati još jedan stan.⁸¹

la Ministarstva Vojnog kojeg goni šofer Đuro Đukanović vreća 23 kgr 1732. Iz intendantskog magacina u Podgorici tvrdili su da su dobili 4418,5 kilograma, umjesto 4446 kilograma kukuruza. (DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, 24, 25. oktobar 1915)

⁷⁸ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan M. Mećikukić, komanda zarobljenika u Podgorici – Oblasnoj upravi Podgorica, 14. novembar 1914.

⁷⁹ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, J. Radonjić, komanda zarobljenika na Cetinju – Glavnoj intendanturi, 20. april 1915.

⁸⁰ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, N. Vukić, komanda zarobljenika na Cetinju – Glavnoj intendanturi, 16. maj 1915.

⁸¹ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan M. Mećikukić, komanda zarobljenika u Podgorici – Ministarstvu vojnom, 7. jun 1915.

Što se tiče radnog angažmana austrougarskih zarobljenika crnogorske vlasti su ih raspoređivale na poslove koje su ovi uglavnom obavljali u mirnodopskim uslovima, ili su im bili vični. No, to nije bilo uvijek pravilo. Ne treba zaboraviti da su i potrebe diktirale gdje će biti upućeni austrougarski zarobljenici. Priličan broj zarobljenika radio je u intendanturama raznih odreda, što se često može sresti u građi. Samo je u intendanturu Hercegovačkog odreda bilo upućeno 22. novembra 1914. godine iz Podgorice 25 zarobljenika.⁸² Koliko je ukupno zarobljenika radilo pri ovoj, ali i pri intendanturama ostalih odreda nijesmo doznali. Ali zato jesmo da su Kolašinu pri komorskoj stanici krajem novembra 1915. godine bila upošljena 124 austrougarska zarobljenika.⁸³ Znajući od kolike je važnosti bilo redovno snabdjevanje vojske hranom mišljenja smo da broj zarobljenika pri raznim intendanturama sigurno nije bio zanemarljiv. Pored poslova u intendanturama zarobljenici su obavljali i razne druge poslove, što državne, što privatne. Iz nekih dokumenata se jasno vidi da su za poslove koje su obavljali austrougarski zarobljenici dobijali novčanu naknadu, kao recimo zarobljenici koji su bili upošljeni u bolnici u Pljevljima. Istina, u ovom se dokumentu ne pominje naknada već nagrada.⁸⁴ Komandu zarobljenika u Podgorici je interesovalo da li će se u platne spiskove pored zarobljenika uvoditi i taoci, osumnjičeni (najčešće za špijunažu) i vojni bje-gunci, odnosno da li će im se plaćati za državne radove 0,60

⁸² DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan M. Mećikukić, komanda zarobljenika u Podgorici – Glavnoj intendanturi Hercegovačkog odreda, 22. novembar 1914.

⁸³ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika koji su zapošljeni pri komorskoj stanici u Kolašinu, 21. novembar 1915.

⁸⁴ DACG, OUČ 1915, f-30, 86/1, M. Ramadanović, oblasni upravitelj u Pljevljima – kontrolnoj komisiji u Pljevljima, 7. mart 1915.

para, koliko je inače plaćano zarobljenicima.⁸⁵ Nijesmo doznali kakav su odgovor uputili sa Cetinja, ali ne sumnjamo da je on bio pozitivan. U svakom slučaju ovakvi primjeri služili su na čast Crnoj Gori. Iz nekih drugih primjera se jasno vidi da su zarobljenici radili poslove koji su imali itekakve veze sa izvođenjem ratnih operacija, kao npr. kada je sredinom decembra 1915. godine 200 zarobljenika s Mateševa prenosilo municiju do Kraljskih Bara.⁸⁶ Nikako se u kategoriju umjerenih poslova ne može staviti ni zatrpavanje lipsalih konja i volova, niti sahranjivanje pomrlih srbijanskih vojnika, što je trebalo da uradi nekih 50-100 austrougarskih zarobljenika.⁸⁷ Isto važi i za nekih 20 zarobljenika koji su godinu dana ranije bili upućeni iz Čajniča u Kolašin, za koje je između ostalih poslova planirano da zvrše put do Manastira Morače.⁸⁸ Sigurno da je nekim sličnim poslom 1. oktobra 1914. godine stavljeno na raspolaganje inženjeru Smodlaku u Goraždu ili njegovoj okolini 29 austrougarskih zarobljenika.⁸⁹

Prisustvo austrougarskih zarobljenika na području Drinske oblasti u momentu kada je nastupila udružena ofanziva Centralnih sila dokaz je da je i Crna Gora držala ratne

⁸⁵ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan M. Mećikukić, komanda zarobljenika u Podgorici – Glavnoj intendanturi, bez datuma.

⁸⁶ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, kapetan Vukosavljević, pomoćnik komandanta – komandi zarobljenika na Mateševu, 15. decembar 1915.

⁸⁷ DACG, MUD 1915, UO, f-171, 3978/9, J. Bakić, oblasni upravitelj u Andrijevici – Ministarstvu unutrašnjih djela, 13. decembar.

⁸⁸ DACG, Oblasna uprava Goražde (u daljem tekstu OUG), 1914-1915, f-7, sekretar N. Jovanović iz Čajniča – A. Mrčarici, sekretaru Oblasne uprave u Kolašinu, 15. novembar 1914.

⁸⁹ DACG, OUG 1914-1915, 108/1, oficir S. Bojanić, šef policije u Goraždu – Oblasnoj upravi Goražde, 1. oktobar 1914.

zarobljenike u zoni najžešćih ratnih operacija.⁹⁰ Makar oni bili kužinari, kao što je bio neki Franc Juriš.⁹¹ Ako su ih tada crnogorske vlasti držale u zoni ratnih operacija, sigurno da je to i ranije bio slučaj. No, ako se zna iskustvo zarobljenika širom zemljine kugle u ovom ratu, onda poznati slučajevi iz Crne Gore ne djeluju toliko strašno. U svakom slučaju i Crna Gora je, baš kao i ostale zemlje učesnice ovog rata kršila prava ratnih zarobljenika koje su garantovali međunarodni ugovori. Istina, za razliku od nekih zemalja ne toliko dugo, jer je januara 1916. godine morala položiti svoje oružje pred nadmoćnijom austrougarskom armijom.

Prilog 1⁹²

*Spisak austrougarskih zarobljenika (mornara) na Cetinju,
7. avgust 1914.*

1. podoficir Cerjal Ernst, bravar-mašinst, 2. podoficir Josif Krizmanović, bocman, 3. podoficir Horačak Franjo, krmanoš,
4. podoficir Krizan Marcelo, mašinst, 5. podoficir Kajzer Jozef, topdžija, 6. podoficir Vorm Emil, telegrafist, 7. podoficir Dunda Franjo, 8. podoficir Kamenko Marko, pisar broda,
9. Ludvig Gubica, sluga komandanta, 10. Stevan Dabiš, pećar, 11. Romano Frank, pećar, 12. Bartoš Leo, pećar, 13. Knivalt Milan, pećar-dimničar, 14. Domin Alois, bravar -mehank, vlakovođa, 15. Miler Lavoslav, bravar-mehank, 16. Šćepan

⁹⁰ DACG, OUČ 1915, f-31, 396, Kontrolna komisija u Čajniču – komandi Sandžačke vojske u Čajniču, 25. septembar.

⁹¹ DACG, OUČ 1915, f-31, 395, kapetan B. Novaković, šef kvartira štaba Sandžačke vojske – Upravi Drinske oblasti, 1. oktobar.

⁹² DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika na Cetinju, 7. avgust 1914.

Ivić, bravar, 17. Briha Ladislav, bravar, 18. Petar Jaroslav, bravar, 19. Jozef Hora (bravar), 20. Johan Ees, bravar, 21. Jaromir Prohaska, obućar, 22. Vojaček Jovan, obućar, 23. Tar Đuro, obućar, 24. Motl Vaclav, obućar, 25. Sirotek Franc, šavac, 26. Šipoš Jozef, šavac, 27. Jozef Štajn, elektromonter, 28. Ort Vladislav, elektromonter, 29. Filipović Jova, elektromonter, 30. Klis Adolf, elektromonter, 31. Dostal Hajnrih, elektromonter, 32. Sosin Roman, elektromonter, 33. Kon Aleksandar, mehanik, 34. Kaubek Karlo, puškar, 35. Franc Fedjunk, mašinen šloser, 36. Sigfrid Špalt, mašinista, 37. Nekeľ Alfred, elektromehanik, 38. Knipić Frano, mehanik-automobila, 39. Frano Branštjer, elektromonter, 40. Honeber Frano, mašinst, 41. Kruber Franc, mašinst, 42. Lulić Viktor, mašinst, 43. Sedlmajer Hajnrih, šofer, 44. Vuncinger Maks, mašinst, 45. Franc Daraš, limar, 46. Krim Otmar, automehaničar, 47. Rudolf Crtalić, mašinst šloser, 48. Hugo Borski, mašinst šloser, 49. Vicko Đurin, mehaničar, 50. Hareser Sepastijan, mehaničar, 51. Pothern Vilhelm, mehaničar, 52. Kajzer Rihard, mašinst, 53. Žiha Anton, stolar, 54. Subotka Anton, stolar, 55. Gogola Jovan, stolar, 56. Franc Vukeni, zidar, 57. Dušan Kukušić, zidar, 58. Balind Šandor, zidar, 59. Kućel Anton, zidar, 60. Turek Jozef, zidar, 61. Klarić Jozef, zidar, 62. Šarenc Franc, zidar, 63. Tropa Petar, zidar, 64. Kurtin Mato, zidar, 65. Pikon Franc, radnik za telefone, 66. Ban Franjo, radnik za telefone, 67. Čiž Karlo, telegrafist, 68. Pavle Kovalik, mlinar, 69. Skala Jovan, pivarski radnik, 70. Vedlik Jozef, mesar, 71. Vajs Julijus, mesar, 72. Štuhlik Rudolf, mesar, 73. Kukes Marcelo, moler, 74. Berger Ferdinand, moler, 75. Pavle Perisiti, moler, 76. Skarke Rudolf, kelner, 77. Dik Stefan, kelner, 78. Venik Kvizer, kelner, 79. Majer Tomaš, brivač, 80. Ptak Karlo, radnik pri apoteci, 81. Juraj Marinović, sanitet, 82. Bajkas Leonardo, kočijaš, 83. Veverka Jaroslav, kočijaš, 84. Sefert Jozef, kočijaš, 85. Pavle Robić,

kočijaš, 86. Sivc Mihailo, kočijaš, 87. Majnhard Deneš, kočijaš, 88. Ivan Skroče, kočijaš, 89. Božo Lazić, kočijaš, 90. Augusto Karbončić, kočijaš, 91. Joizi Ludvig, kočijaš, 92. Čilak Frano, za mostove i krovove, 93. Jozef Vojaček, za krovove, 94. Žic Ivan, limar, 95. Bačić Jovan, limar, 96. Viktor Maratović, trgovački pomoćnik, 97. Vizar Rajmond, težak, 98. Alojs Pilepić, težak, 99. Paško Lovrić, težak, 100. Marko Čubrić, težak, 101. Kaligaris Fridrih, težak, 102. Stubel Anđelo, težak, 103. Bonifacio Nikola, težak, 104. Bartolo Blagajić, težak, 105. Markoč Josif, težak, 106. Marenić Josif, težak, 107. Krsto Čorkalo, težak, 108. Jovo Brković, težak, 109. Vagner Anton, težak, 110. Ernst Bauer, težak, 111. Mihail Car, težak, 112. Antonije Galano, težak, 113. Mauro Anton, težak, 114. Horvat Jozef, težak, 115. Franc Boroš, težak, 116. Vilibald Ernel, težak, 117. Đorđe Toljević, težak, 118. Jozef Pišbil, težak, 119. Kokliš Vaso, težak, 120. Petar Krupljanin, težak, 121. Mio Kirić, težak, 122. Nikola Stojnić, težak, 123. Ivan Načeta, težak, 124. Dumić Ivan, težak

Prilog 2⁹³

Spisak oficira i vojnika sa krstarice „Zente“ koji su se oporavljavali u budvanskoj bolnici, 22. avgust 1914.

1. Franjo Rak iz Pule – Istra, 2. Janko Šibenik iz Postojne – Kranjska, 3. Antun Španjol iz Raba – Dalmacija, 4. Ivan Pravnic iz Krševice – Hrvatska, 5. Ivan Kramar iz Celja – Štajerska, 6. Ivan Franc iz Šmiderata – Ugarska, 7. Pedod

⁹³ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak oficira i vojnika sa krstarice „Zente“ koji su se oporavljavali u budvanskoj bolnici, 22. avgust 1914.

Kovačić iz Golice – austrijsko primorje, 8. Antun Veslaver iz Krasnice – Istra, 9. Kazimir Mirković iz Zadra, 10. Mato Čarić (možda i Zarić) iz Vodica – Dalmacija, 11. Franjo Rajhstenhofer iz Maribora – Štajerska, 12. Enjezi Jožef iz sela Duboko Međeđeš – Ugarska, 13. Antun Polaček iz Seneke Rijeke, 14. Krsto Nikaljević iz Grblja – Boka Kotorska, 15. Venceslav Bući iz Biograda – Dalmacija, 16. Johan Bone iz Gorice – Česnik, poručnik

Prilog 3⁹⁴

Spisak zarobljenih vojnika, osumnjičenih za špijunažu i bjegunaca u Danilovgradu, 16. oktobar 1914.

Vojnici:

1. Josif Kajzer, 2. Emil Vorm, 3. Zigfrid Špalt, 4. Franjo Hanober, 5. Franjo Gruber, 6. Adolf Klijer, 7. Ernest Bauer, 8. Alfred Nekele, 9. Anton Vagner, 10. Franjo Daraž, 11. Rudolf Skarke, 12. Rudolf Crtalić, 13. Otmar Grim, 14. Jaroslav Es, 15. Rihard Kajzer, 16. Viktor Erneskel, 17. Franjo Baroš, 18. Julijus Vajs, 19. Tomas Majer, 20. Henrih Sedmijajer, 21. Rudolf Štuhlik, 22. Endri Dabiš, 23. Josif Horvat, 24. Aleksander Kohen, 25. Ludvig Gubica, 26. Sebastijan Horaser, 27. Jozef Markoč, 28. Jakov Petrović, 29. Johan Hoker, 30. Ladislav Ort, 31. Vilhelm Pothorn 32. Jakov Bulatović (Srbin), 33. Jeremija Buzdum (Srbin), 34. Sava Pavlica (Srbin), 35. Marko Knežević (Srbin), 36. Karl Čiž, 37. Rajhart Finger, 38. Franc Paudler

⁹⁴ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenih vojnika, osumnjičenih za špijunažu i bjegunaca u Danilovgradu, 16. oktobar 1914.

Osumnjičeni Srbi iz Budve za špijunažu:

1. Pero Zec, 2. Savo I. Zec, 3. Savo Đ. Zec, 4. Marko Kuzman,
5. Simo Šumar, 6. Niko Ivanović, 7. Niko Rafailović, 8. Vuko Zec

Srbi bjegunci:

1. Vuko Lazarević, 2. Ivo Marić, 3. Miloš Bukilica

Prilog 4⁹⁵

Spisak zarobljenika na Plavnici 1914, bez datuma

1. podoficir Rudolf Rajs (Čeh), 2. Vencel Červenka (Čeh),
3. Zulfo Podruk (musliman), 4. Vasil Lavrov (Malorus),
5. Franc Mešeh (Čeh), 6. Anton Černi (Čeh), 7. Vencel Pečvar (Čeh),
8. Johan Britsik (Čeh), 9. Stevan Palijaš (Hrvat),
10. Mato Lončar (Hrvat), 11. Mato Palčić (Hrvat), 12. Alois Šaplek (Hrvat),
13. Vencel Gabriel (Njemac), 14. Anton Dvorski (Čeh), 15. Vaclav Njemec (Čeh), 16. podoficir Demeš Menharut (Čeh),
17. Georg Vild (Njemac), 18. Lile Mitru (Rumun),
19. Janoš Hoteranu (Rumun), 20. Petar Martin (Rumun),
21. Đerđ Pecnjik (Mađar), 22. Marton Turanu (Mađar),
23. Đerđ Volak (Mađar), 24. Parkuci Janoš (Mađar),
25. Ižacki Mihel (Mađar), 26. Čairn Laslo (Mađar), 27. Ago Đerđi (Mađar),
28. Terteli Jozef (Mađar), 29. Mihael Dobak (Mađar),
30. Seke Lajoš (Mađar)

⁹⁵ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika na Plavnici 1914, bez datuma.

Prilog 5⁹⁶

Spisak zarobljenika u Andrijevici, 23. novembar 1914.

1. Farogo Jonaš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 5. oktobra 1914, iz okruga Pešt Međa, 2. Žibrita Andraš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Mađar, kasap, zarobljen u Avtovcu 5. oktobra 1914, iz okruga Pešt Međa, 3. Molnar Šandor, 9 četa, III bataljon, 30 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu, 5. oktobra 1914, iz okruga Pešt Međa, 4. Petar Sobu Ferenc, 10 četa, III bataljon, 30 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Mađar, kovač, zarobljen u Avtovcu 5. oktobra 1914, iz okruga Pešt Međa, 5. Zambori Mihalj, 9 četa, III bataljon, 30 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 5. oktobra 1914, iz okruga Pešt Međa, 6. Matijaš Farohu, 9 četa, III bataljon, 30 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 5. oktobra 1914, iz okruga Pešt Međa, 7. Fekete Belo, 9 četa, III bataljon, 30 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Mađar, šuster, zarobljen u Avtovcu 5. oktobra 1914, iz okruga Pešt Međa, 8. Saloš Pal, 10 četa, III bataljon, 30 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 5. oktobra 1914, iz okruga Pešt Međa, 9. Matej Konop, 4 četa, VIII brigada, 1 divizija, XV korpus, mašinist, zarobljen na Čelebiću 7. avgusta 1914, iz okruga Plzjen, 10. Nikola Klarić, Hrvat, finansist, zarobljen na Čelebiću 7. avgusta 1914, iz okruga Kostanjica, 11. Pero

⁹⁶ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u Andrijevici, 23. novembar 1914.

Kozina, Hrvat, šumar, zarobljen na Čelebiću 7. avgusta 1914, iz okruga Ljubuškog, 12. Ševkija Korjenić, musliman, kolar, zarobljen na Metaljci, 7. avgusta 1914, iz okruga Sarajevskog, 13. Damjan Moć, 5 četa, II bataljon, 2 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Rumun, težak, zarobljen u Dalmaciji 9. septembra 1914, iz okruga Arad Međa, 14. David Elek, 9 četa, III bataljon, 30 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 5. oktobra 1914, iz okruga Pešt Međa, 15. Šereš Ferenc, 9 četa, III bataljon, 30 puk, I brigada, 18 divizija, XVI korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu, 5. oktobra 1914, iz okruga Pešt Međa

Prilog 6⁹⁷

Spisak zarobljenika u Podgorici, 24. novembar 1914.

Vojnici:

1. narednik Isidor Perlstajn, 12. četa, III bataljon, 1. bosanski puk, XV korpus, 2. narednik Adleru Maurici, 15. četa, IV bataljon, 58. pješadijski puk, XV korpus, 3. narednik Mihal Vince, 9. četa, III bataljon, 30. domobranski puk, IV korpus, 4. narednik Šandor Raac, 9. četa, III bataljon, 30. domobranski puk, IV korpus, 5. narednik Jozef Sudek, 5. četa, 9 bataljon, ne vidi se puk, IX korpus, 6. narednik Jozef Kajzer, 8. četa, služio na „Zenta“, 7. narednik Emil Vorm, 7. četa, „Zenta“, 8. narednik Sigfrid Špalt, 12. četa, „Zenta“, 9. niži podoficir Frano Dunda, 1. četa, „Zenta“, 10. žandarmerijski narednik Matko Velić, 2. četa, 11. žandarmerijski narednik Jakov Fidersak,

⁹⁷ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u Podgorici, 24. novembar 1914.

8 četa, 12. žandarmerijski narednik Jeremija Buzdum, 7. žandarmerijska četa u Sarajevu, 13. žandarmerijski narednik Sava Pavlica, 7. žandarmerijska četa u Sarajevu, 14. žandarmerijski narednik Marko Knežević, 7. žandarmerijska četa u Sarajevu, 15. desečar Emil Vagner, 3. četa, III bataljon, 35. pješadijski puk, XV korpus, 16. desečar Franc Gruber, 12. četa, mornarički korpus, „Zenta“, 17. desečar Adolf Klir, 14. četa, „Zenta“, 18. desečar Ernst Bauer, 1. četa, „Zenta“, 19. desečar Karl Čiš, 7. četa, „Zenta“, 20. desečar Rajnhold Finger, 3. četa, I bataljon, 9. domobranski puk, IX korpus, 21. žandarmerijski desečar Todor Korolija, 2. četa, žandarmerijsko krilo, 22. finansijski žandar Jakov Bulović, zemaljski ravnatelj u Zadru, 23. Beli Režnjak, 9. četa, III bataljon, 30. domobranski puk, IV korpus, 24. Bene Agošton, 9. četa, III bataljon, 30. domobranski puk, IV korpus, 25. Sendi Mihal, 9. četa, III bataljon, 30. domobranski puk, IV korpus, 26. Bali Mihal, 9. četa, III bataljon, 30. domobranski puk, IV korpus, 27. Jozef Farkaš, 9. četa, III bataljon, 30. domobranski puk, IV korpus, 28. Marton Vetru, 9. četa, III bataljon, 30. domobranski puk, IV korpus, 29. Ivan Horatin, 4. četa, IV bataljon, 53. pješadijski puk, XV korpus, pobjegao 21. novembra 1914, 30. Jozef Horjanu, 4. četa, IV bataljon, 53. pješadijski puk, XV korpus, 31. Mato Gražanović, 4. četa, IV bataljon, 53. pješadijski puk, XV korpus, 32. Đuro Bezuh, 4. četa, IV bataljon, 53. pješadijski puk, XV korpus, 33. Hasan Demizajimović, 9. četa, III bataljon, nalazio se u Nikšiću od 21. novembra 1914. ali je pobjegao, 34. Jozif Švelić, 4. četa, IV bataljom, 53. puk, XV korpus, 35. Tomo Vukaš, 4. četa, IV bataljon, 53. puk, XV korpus, 36. Selim Islambašić, 14. četa, IV bataljon, XV korpus, 37. Janoš Turčanji, 9. četa, III bataljon, IV korpus, 38. Lajoš Maršal, 9. četa, III bataljon, IV korpus, 39. Januš Sejkaj, 9. četa, III bataljon, IV korpus, 40. Hajim Kabimijo, 3. pogranična četa, XV korpus, 41. Karl Mali, 3. četa, III bataljon, 35. pješadijski

puk, XV korpus, 42. Alfred Klajn, 3. četa, III bataljon, 35. pješadijski puk, XV korpus, 43. Vince Hofner Arpad, 9. četa, III bataljon, 30. domobranski puk, IV korpus, 44. Georg Taor, 5. četa, „Zenta“, 45. Rajmund Vizauer, 5. četa, „Zenta“, 46. Jozef Sipoš, 5. četa mornarice „Zenta“, 47. Frano Čilak, 8. četa mornarice „Zenta“, 48. Đuro Loptaga, stražar 37. domobranskog puka, XVI korpus, 49. Anton Matama, 6. četa, II bataljon, 37. domobranski puk, XVI korpus, 50. Stefan Dik, 4. četa mornarice, „Zenta“, 51. Anton Vagner, 1. četa mornarice, „Zenta“, 52. Franc Daraš, 6. četa mornarice, „Zenta“, 53. Rudolf Skarke, 1. četa mornarice, „Zenta“, 54. Rudolf Crtalić, 12. četa mornarice, „Zenta“, 55. Johan Ees, 6. četa mornarice, „Zenta“, 56. Rihard Kajzer, 12. četa mornarice, „Zenta“, 57. Vilibald Ereskel, 6. četa mornarice, „Zenta“, 58. Franc Baroš, 8. četa mornarice, „Zenta“, 59. Julijus Vajs, 3. četa mornarice, „Zenta“, 60. Tomas Majer, 5. četa mornarice, „Zenta“, 61. Rudolf Štuhlik, 1. četa mornarice, „Zenta“, 62. Andreas Dabiš, 5. četa mornarice „Zenta“, 63. Jozef Horvat, 2. četa mornarice, „Zenta“, 64. Aleksandar Kon, 4. četa mornarice, „Zenta“, 65. Ludvig Gubica 4. četa mornarice, „Zenta“, 66. Sebastijan Hraser, 15. četa mornarice, „Zenta“, 67. Jozef Markoč, 2. četa mornarice, „Zenta“ 68. Jakov Petrović, 2. četa, I bataljon, 91. pješadijski puk, XVI korpus, 69. Johan Hoker, 2. četa, I bataljon, 91. pješadijski puk, XVI korpus, 70. Ladislav Ort, 4. četa, „Zenta“, 71. Vilhelm Pothorn 12. četa, „Zenta“, 72. Franc Paudler, 3. četa, I bataljon, 9. domobranski puk, IX korpus, 73. Georg Argamjan, 7. četa, I bataljon, 5. domobranski puk, IX korpus, 74. Jozef Velcicki, 7. četa, I bataljon, 5. artiljerijski puk, XVI korpus, 75. Pavle Kovalik, 9. četa mornarice, „Zenta“, 76. Avgust Borizhon, finansijski stražar, 77. Đuro Jukić, finansijski stražar, 78. Tomo Petrov, 79. kaplar Arnold Senoje, 80. Franc Fedik

Osumnjičeni građani:

1. Pero Zec, 2. Savo I. Zec, 3. Savo Z. Zec, 4. Marko Kuzman,
5. Simo Šumar, 6. Niko Ivanović, 7. Niko Rafailović, 8. Niko Zec

Bjegunci građani i vojnici:

1. Vaso Kundačin, 2. Đoko Papić, 3. Slavko Papić, 4. Petar Krstojević, 5. Savo Ivetić, 6. Todor Vučinić, 7. Jovan Vučić,
8. rezervista Risto Janjić, 9. vojnik Johan Ludoviček

Taoci (uglavnom iz okoline Pljevalja):

1. Jakup Rapović, 2. Zenij Rapović, 3. nečitko ime (valjda Šećer) Demirović, 4. Feko Đurđević, 5. Ismail Žiga, 6. Ferat-beg Babčić, 7. Emil-beg Babčić, 8. Sulejman Tajmas, 9. Nurija Tafрно, 10. Derviš Puteš, 11. Uso Bungur, 12. Smajo Bungur,
13. Suljo Bungur, 14. Alija Bungur, 15. Hamid Hošo, 16. Avdo Hošo, 17. Halil Batatić, 18. Hamid Moćević, 19. Šerfa Moćević, 20. Sejdan Moćević, 21. Ulamija Moćević, 22. Đul Moćević, 23. Juko Kentra, 24. Haki-beg Babčić, 25. Sejfi Babčić, 26. Omer Oglegevac, 27. Ejub Babčić, 28. Rešid Hošo, 29. Meho Moćević, 30. Rašid Komilija, 31. Omer Hamzić, 32. Mušal Kruho, 33. Stefan Cviljević. 34. Suljo Ljuca,
34. Nezir Ljuca

Redni brojevi ispred posljednje dvojice su prekríženi.

Prilog 7⁹⁸

Spisak zarobljenika u Lijevoj Rijeci, 24. novembar 1914.

1. Jozef Štajneberger, 3 četa, I bataljon, 35 puk, 80 brigada, VIII korpus, Njamac, policajac, zarobljen u Foči, 1. septembra 1914, nalazio se na liječenju u Podgorici, 2. Mustafa Rahmanović, 8 četa, II bataljon, 30 puk, 50 brigada, 16 korpus, musliman, težak, zarobljen 30. septembra 1914, 3. Hiranim Jene, 13 četa, XIV bataljon, 50 puk, 16 korpus, Rumun, težak, zarobljen u Foči 30. septembra 1914, 4. Hugo Borski, 14 četa, Njamac, mašin šloser, zarobljen u Kastel Lastvi, 3. avgusta 1914, 5. Fratišček Kadlec, 2 četa, I bataljon, 91 puk, XIV brigada, XVI korpus, Čeh, težak, zarobljen na Grkavcu 19. avgusta 1914, 6. Vaclav Ricel, 2 četa, I bataljon, 91 puk, XIV brigada, XVI korpus, Čeh, težak, zarobljen na Grkavcu 19. avgusta 1914, 7. Pante Gavriilo, 2 četa, II bataljon, 2 puk, VII korpus, Rumun, težak, Lovćen, 15. jul 1914, upućen u Podgoricu na liječenje 23. novembra 1914, 8. Ileš Đeniš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, IV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914, 9. Ištvan Tobijaš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914, 10. Ontuš Januš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914, 11. Mihol Flaje, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914,

⁹⁸ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u Lijevoj Rijeci, 24. novembar 1914.

12. Gabor Njemčok, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914, 13. Šandor Nađ, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914, 14. Johev Sarvaš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914, 15. Kakoni Janoš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914, 16. Anton Vicol, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914, 17. Dinješ Janoš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914, 18. Fekeš Šandor, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, nalazio se u Lijevoj Rijeci od 15. oktobra 1914, 19. Karl Tomaška, 2 četa, I bataljon, 91 puk, XIV brigada, XVI korpus, Njemac, zidar, zarobljen na Grkavcu 6. septembra 1914, upućen na liječenje u Podgoricu, 20. Jozef Volford, 9 četa, 30 domobranski puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Gacku 23. septembra 1914, nalazio se u Podgorici na liječenju

Prilog 8⁹⁹

Spisak zarobljenika u hanu Carevića, 28. novembar 1914.

1. niži podoficir Tot Ferenc, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 18. septembra 1914, 2. niži podoficir

⁹⁹ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u hanu Carevića, 28. novembar 1914.

Kiš Janoš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 3. septembra 1914, 3. komordžija Uso Muslić, musliman, težak, zarobljen u Čelebiću 31. avgusta 1914, 4. Mirko Barić, 4 četa, IV bataljon, težak, 53 puk, Hrvat, zarobljen u Foči 20. septembra 1914, 5. Amet Didović, 4 četa, III bataljon, III korpus, musliman, zarobljen na Čelebiću 3. avgusta 1914, 6. Kolmar Karol, 9 četa, 3 bataljon, 30 puk, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 18. septembra 1914, 7. Mihal Njergeš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 18. septembra 1914, 8. Horvat Laslo, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 18. septembra 1914, 9. Karol Juhas, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 18. septembra 1914, 10. Jožef Dinješ, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 18. septembra 1914, 11. Lajoš Pal, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 18. septembra 1914, 12. Mihal Bese, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 18. septembra 1914, 13. Šajmuši Ferenc, 9 četa, III bataljon, 30 puk, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 18. septembra 1914, 14. Franc Vanigviser, mornar, Njemac, mornar, zarobljen u Kastel Lastvi, 3. avgusta 1914.

Prilog 9¹⁰⁰

Spisak zarobljenika na Pelevom Brijegu, 1. decembar 1914.

1. podoficir Fricko Janoš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Gacku, 22. septembra 1914,
2. podoficir Karl Volrab, 35 puk, XV korpus, Čeh, poštar,

¹⁰⁰ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika na Pelevom Brijegu na dan 1. decembar 1914.

zarobljen u Foči 29. septembra 1914, upućen u Podgoricu na liječenje, 3. podoficir Ramo Čehaić, pogranični stražar, musliman, težak, zarobljen u Foči 30. septembra 1914, upućen u Podgoricu na liječenje, 4. Franc Lorenc, 35 puk, XV korpus, Čeh, berber, zarobljen u Foči 30. septembra 1914, upućen u Podgoricu na liječenje, 5. Mijo Milovac, 4 četa, IV bataljon, 53 puk, XV korpus, Hrvat, težak, zarobljen u Foči 30. septembar 1914, 6. Johan Lang, 35 puk, XV korpus, Čeh, težak, zarobljen u Foči, 30. septembra 1914, upućen u Podgoricu na liječenje, 7. Johan Kost, 5 četa, II bataljon, 2 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Budvi 13. avgusta 1914, 8. Paul Motorka, 5 četa, II bataljon, 2 puk, XV korpus, Rumun, težak, zarobljen u Budvi 13. avgusta 1914, 9. Ištvan Paradi, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, 10. Vinus Dorabaš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, 11. Leonardo Jonaš, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914. 12. Jonaš Logu, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, 13. Ištvan Logu, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, 14. Orban Jožef, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, 15. Ferenc Fićar, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, 16. Hajagoš Ferenc, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, 17. Goršpar Evir, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu, 22. septembra 1914, 18. Karog Ivanji, 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, 19. Karog Vojskom, 9 četa, III

bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, 20. Janoš Bogi (možda i Boli), 9 četa, III bataljon, 30 puk, XV korpus, Mađar, težak, zarobljen u Avtovcu 22. septembra 1914, 21. Ludvig Fizi, 6 četa, mornar, Mađar, mornar, zarobljen u Kastel Lastvi 3. avgusta 1914.

Prilog 10¹⁰¹

Spisak zarobljenika na Cetinju, 13. decembar 1914.

1. Đerđ Aron, 2. Petar Blagojević, 3. Ivo Bugar, 4. Josip Balija, 5. Ivan Bačić, 6. Bartul Blagajić, 7. niži mornarički podoficir Leo Bartoš, 8. niži mornarički podoficir Franc Branšteter, 9. Ladislav Breiha, 10. Leonardo Bajkaz, 11. Jovo Brković, 12. Frano Ban, 13. Nikolo Bonifacio, 14. Vjenceslav Buća, 15. Stevo Vidić, 16. niži mornarički podoficir Maks Vurcinger, 17. Jan Voraček, 18. Josip Vedlik, 19. Josip Vojaček, 20. Franc Vugenik, 21. Jaroslav Veverka, 22. Anton Vesnaver, 23. Anton Vagi, 24. Geza Velšic, 25. Zuje Vukšić, 26. Stojan Gajić, 27. niži mornarički podoficir Jovan Gogola, 28. Otmar Grim, 29. Anton Galo, 30. Pavao Delić, 31. Mihael Dutka, 32. Henrih Dostal, 33. Ivan Dumić, 34. Petar Drapa, 35. Šandor Daranji, 36. Franc Dvoržak, 37. Jozef Enjedi, 38. Emil Žanud, 39. niži mornarički podoficir Ivan Žic, 40. Mijo Zmišla, 41. niži pješadijski podoficir Savo Ilijašević, 42. Stjepan Ivić, 43. Janoš Igrišan, 44. Petar Jaroslav, 45. niži pješadijski podoficir Mihail Kosmat, 46. niži pješadijski podoficir Ervin Klajn 47. František Kratohvil, 48. niži mornarički podoficir Franjo Knipic, 49. niži mornarički podoficir Karel Koubek, 50. Petar Krupljanin,

¹⁰¹ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika na Cetinju, 13. decembar 1914.

51. Mijo Kirić, 52. niži mornarički podoficir Marko Kamenko, 53. Milan Knivald, 54. Anton Kućel, 55. Josip Klarić, 56. Vaso Kokmiš, 57. niži mornarički podoficir Ivan Kramer, 58. viši mornarički podoficir Josip Krizmanić, 59. Marcelo Kukec, 60. Federiko Kaligaris, 61. Avgust Karbončić, 62. Ištvan Kovač, 63. Mate Kurtin, 64. Johan Kovač, 65. Metod Kovačić, 66. niži mornarički podoficir Viktor Lulić, 67. Paško Lovrić, 68. Božo Lazić, 69. Josip Ljubek, 70. Petar Luta, 71. Lazar Motika, 72. Ivan Makar, 73. Đuro Maligot, 74. Lavoslav Miler, 75. Vaclav Motl, 76. niži mornarički podoficir Viktor Muratović, 77. Josip Marinić, 78. Juraj Marinović, 79. Anton Mauro, 81. Anton Majerić, 82. Kažimir Mirković, 83. Ivan Načeta, 84. Krsto Nikaljević, 85. Alferd Nekele, 86. Vojtek Njemeček, 87. Ivan Pendelin, 88. Mihael Palahicki, 89. Janko Petrović, 90. Mato Poslon, 91. Jaromir Prohaska, 92. niži mornarički podoficir Karlo Ptak, 93. Josip Pribil, 94. Pavle Peresiti, 95. Franc Pikon, 96. Anton Polaček, 97. niži mornarički podoficir Aloiz Pilepić, 98. niži podoficir Tomaš Polaček, 99. Ivan Pravdica, 100. Tomo Riđan, 101. Franc Ružička, 101. Pavle Robić, 102. Anton Riha, 103. niži mornarički podoficir Franc Rak, 104. niži mornarički podoficir Franc Rajstenhofer, 105. Nikola Sruk, 106. Emanuel Sedlak, 107. Josip Svoboda, 108. Romano Sosin, 109. Ivan Skroće, 110. Franc Sirotek, 111. Jan Skala, 112. Anton Sobotka, 113. Mihal Sić, 114. Nikola Stojnić, 115. niži mornarički podoficir Jozef Sajsert, 116. niži mornarički podoficir Henrih Sedlmajer, 117. Anđelo Stubel, 118. niži pješadijski podoficir Dragutin Slanjšak, 119. Anton Svoboda, 120. Mijo Tačković, 121. Franjo Trusk, 122. Petar Pepeš, 123. Jozef Turik, 124. Đuro Toljević, 125. Krsto Ćorkalo, 126. Mate Ćorić, 127. Visko Ćurin, 128. Jakob Fišer, 129. Jan Filipović, 130. Romano Frank, 131. Georg Frihtl, 132. Čenek Francuz, 133. Jozef Feketa, 134. Vaclav Forštik, 135. viši žandarmerijski

podoficir Jozef Fašing, 136. Franjo Horvat, 137. Tomaš Hrubi, 138. Stevan Hren, 139. viši mornarički podoficir Franc Horaček, 140. Josip Hora, 141. niži mornarički podoficir Frano Honeber, 142. Stevan Horvat, 143. Mirko Cebin, 144. Mihail Car, 145. Rok Čukman, 146. Marko Čubrić, 147. niži pješadijski podoficir Aleksandar Čomani, 148. Pavao pl. Šušković, 149. Jozef Šlegl, 150. Jozef Šulc, 151. Johan Šoba, 152. Balint Šandor, 153. Franc Šarenc, 154. Johan Franc, 155. Jozef Štajn, 156. Janko Šibenik, 157. Anton Španjol

Prilog 11¹⁰²

Spisak zarobljenika u Nikšiću, 14. decembar 1914.

1. žandarmerijski narednik Jovan Lazić, 2. žandarmerijski narednik Karlo Biderman, 3. žandarmerijski narednik Stanislav Lahud, 4. žandarmerijski narednik Nikolaus Lazanovski, 5. Mihajlo Šprah, 6. Stefan Vig, 7. Paul Moldovan, 8. Paul Belanka, 9. Vladislav Kubiček, 10. Franc Čizmadija, 11. Enrih Ciberle, 12. Nikolaj Mik, 13. Đuro Urban, 14. Živan Urošev, 15. Nikola Ivšić, 16. Isak Margules, 17. Lazar Babejsko, 18. Jovan Andraš, 19. Georg Rezman, 20. Jan Florjan, 21. Petar Dic, 22. Jovan Roša, 23. Vicengas Valigura, 24. Mustafa Zubčević, 25. Osman Resulović, 26. Meho Obad, 27. Salih Čusto, 28. Pervan Derviš, 29. Salih Kadrić, 30. Zahir Bijedić, 31. Luka Dabović, 32. Žarko Jovanović, 33. Vasilj Vuk, 34. Ivan Temšek, 35. Marko Nekonečti, 36. Andrija Jabrušek, 37. Florjan Skiljanac 38. Meran Kudla, 39. Ibro Ćebo, 40. Jovan Polak, 41. Nikolaj Lukejsko, 42. Stefan Pangliš,

¹⁰² DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u Nikšiću, 14. decembar 1914.

43. Vuša Malić, 44. Ivan Pavlišin, 45. Dušan Zrnović, 46. Krsto Burlica, 47. Sava Trklja, 48. Petar Herceg, 49. Jova Stojanović, 50. Simon Kekez, 51. Dragan Giga, 52. Jozef Karasek, 53. Suljo Bukarić, 54. Jozef Kuricipi, 55. Georg Dunda, 56. Petar Jarecko, 57. Živa Gajin, 58. Miloš Aleksin, 59. Joan Kurten, 60. Novica Samardžić, 61. Veljko Samardžić, 62. Marko Samardžić, 63. Krsto Samardžić, 64. žandarmerijski narednik Anton Radmilović, 65. žandarmerijski narednik Martin Korčič, 66. Petar Ilić, 67. žandarmerijski narednik Jovan Andračić, 68. kaplar Franc Hauser, 69. Stefan Vrubljevski, 70. Mašo Šljiva, 71. Salko Softić, 72. Saliaga Sahinović, 73. Salko Koster, 74. Halil Polovina, 75. Mahmut Begović, 76. Živan Janković, 77. Vilem Nol, 78. Milivoje Beljanski, 79. Joca Stričević, 80. Suljo Pendek, 81. Zahir Salković, 82. Laslo Feher, 83. Gašpar Roža, 84. Janoš Maroš, 85. Mihajl Bać, 86. Dušan Balić, 87. Milan Bičanski, 88. Milan Kaptordžić, 89. Simo Banović, 90. Svetozar Nedić, 91. Todor Petrović, 92. Matijaš Tuma, 93. Dušan Radišić, 94. Vaso Milošević, 95. Jozef Fingar, 96. Jozef Nosek, 97. Karlo Hlavaček, 98. Alojz Kolovratnik, 99. Ofat Hencel, 100. Pavel Borka, 101. Petar Kujundžić, 102. Jovan Petrejsku, 103. Svetozar Semić, 104. Mišo Fačko, 105. doktor Rudolf Šumel, 106. doktor pr. Savo Mogin, 107. narednik Vince Mihajl, 108. kaplar Sandi Mihajl, 109. Turčani Janoš, 110. kaplar Finer Renhold, 111. frajter Vepro Martek, 112. Sekelj Janoš, 113. Jozef Jelezicki, 114. frajter Bala Mihajl, 115. Oker Johan, 116. Ordelan Georg, 117. Kabilo Hajim, 118. narednik Špalt Sigfrid, 119. kaplar Klir Odolof, 120. Skarke Rudolf, 121. Majer Tomas, 122. Taroš Frenc, 123. Stefan Andrijas, 124. Vladislav Ort, 125. Jozef Horvat, 126. Čilak Franc, 127. Crtalić Rudolf, 128. Baroš Franc, 129. Šipoš Jozef, 130. Pothorn Viljem, 131. Stefan Tik, 132. Simo Vlajić

Prilog 12¹⁰³

Spisak austrouagsrskih zarobljenika, bez navedenog datuma i mjesta

1. Milan Lončar, 2. Ugljar Đuro, 3. Rac Ljudevit 4. Farškaš Janoš, 5. Hernecki Imro, 6. Kiš Albert, 7. Žadonj Gabor, 8. Bakoš Flori, 9. Majer Rudolf, 10. Cireka Marton, 11. Kosedi Vendel, 12. Galanski Pal, 13. Čeki Lajoš, 14. Vezečni Anton, 15. Mazurek Jan, 16. Vajeberg Bernat, 17. Karleš Simo, 18. Blagojević Đorđe, 19. Popović Petar, 20. Džajić Mile, 21. Kerkez Simo, 22. Miličević Jovan, 23. Spodaresku Jozo, 24. Bereženjski Ivan, 25. Franjo Kocijan, 26. Ivan Poldrugač, 27. Čobrajc Stjepan, 28. Veselič Franjo, 29. Špeljak Dragutin, 30. Pavao Lunko, 31. Disk Alojz, 32. Migać Martin, 33. Mlinarić Vjekoslav, 34. Krvarić Vid, 35. Šnarić Ivan, 36. Buti Ivan, 37. Petolas Franjo, 38. Mejašić Josip, 39. Sječanj Franjo, 40. Lončarić Franjo, 41. Živičnjak Alojz, 42. Lončarić Stjepan, 43. Mihailo Kril, 44. Milan Tominac, 45. Juriša Franjo, 46. Jaskulka Franc, 47. Đorđe Motika, 48. Vaso Štukelja, 49. Tomo Marković, 50. Ilija Mijailović, 51. Mešan Muminović, 52. Sulejman Čolaković, 53. Dimitri Prituljinski, 54. Nvota Mutin, 55. Rut Šuma, 56. Frilih Markus, 57. Tanasi Tatoren, 58. Semon Mackan

Prilog 13¹⁰⁴

Spisak austrouagsrskih zarobljenika, bez navedenog datuma i mjesta

1. viši podoficir Marko Kamenko (brodski blagajnik), 2. viši podoficir Ernesto Cerjal (mašinista), 3. viši podoficir Marćelo

¹⁰³ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak austrougarskih zarobljenika, bez datuma.

¹⁰⁴ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak austrouagsrskih zarobljenika, bez datuma.

Grisan (mašinista), 4. niži podoficir Mah Vurzinger (mašinista), 5. niži podoficir Viktor Lulić (mašinista), 6. niži podoficir Franjo Knipić (mašinista), 7. Anton Breha (mehaničar), 8. Heinrich Dostal (mehaničar), 9. Ronjan Sosin (mehaničar), 10. Jan Filipović (mehaničar), 11. Stjepan Ivić (mehaničar), 12. Lavoslav Miler (mehaničar), 13. niži podoficir Karl Koubek (puškar), 14. Johan Cumpf (kovač), 15. Vaclav Motl (crevljar), 16. Jan Voraček (crevljar), 17. Jaroslav Prohazka (crevljar), 18. Anton Kućel (zidar), 19. Josef Klarić (zidar), 20. Franc Vuginek (zidar), 21. Josef Turek (zidar), 22. Jurs Marinović (zidar), 23. Balint Šandor (zidar), 24. Petar Krupljanin (poljodjelac), 25. Josef Pšibril (poljodjelac), 26. Ivan Dumić (poljodjelac), 27. Paško Lovrić (poljodjelac), 28. Marko Čubrić (poljodjelac), 29. Ivan Naćeta (poljodjelac), 30. Batol Blagajić (poljodjelac), 31. Krste Čorkalo (poljodjelac), 32. Josef Marinić (poljodjelac), 33. Vaso Kokmiš (poljodjelac), 34. Nikola Stojnić (poljodjelac), 35. Ivan Bačić (poljodjelac), 36. Đuro Toljević (poljodjelac), 37. Pavle Rabić (mornar), 38. Jova Braković (mornar), 39. Krsto Nikaljević (mornar), 40. Anton Žiha (stolar), 41. Anton Sobotka (stolar), 42. Josef Enjedi (stolar), 43. Petar Gogola (stolar), 44. Franjo Brandšter (šofer), 45. Franjo Pikan (teprv. radnik), 46. Franjo Ban (teprv. radnik), 47. Franjo Sirotek (krojač), 48. Ivan Kramer (trgovac), 49. Viktor Maratović (trgovački pomoćnik), 50. Leo Bartoš (pekar), 51. Karlo Petak (dragista), 52. Jaroslav Petar (šlosar), 53. Anton Mauro (radnik željeza), 54. Leonardo Baljkaš (ložač), 55. Ivan Čkrače (ložač), 56. Božo Lazić (kočijaš), slijede dva imena koja se usljed oštećenosti dokumenta ne mogu pročitati, 59. Milan Knivald (dimnjačar), 60. Franjo Horaček (kormilar), 61. Josip Skala (pivar), 62. Franc Šarec (zidar), 63. Josef Vojaček (pokrivač), 64. Jaroslav Veverka (kočijaš), 65. Josef Vedlik (mesar), 66. Stevan Sić (poljodjelac), 67. Anton Polaček (limar)

Prilog 14¹⁰⁵

Spisak zarobljenika u Podgorici, 15. januar 1915.

1. Vjekoslav Martinić, 7 četa, III bataljon, 25 puk, XV korpus,
2. Stefan Kočiš, 4 četa, I bataljon, 25 puk, XV brigada, IV korpus,
3. narednik Karlo Biderman, 7 četa (krilo bosanskog žandarmerijskog korpusa),
4. narednik Mihal Fačko, 9 četa, III bataljon, nečitak broj puka i brigade, 4 korpus,
5. desečar Petar Kujundžić, 6 četa, III bataljon, graničarski puk, XVI korpus,
6. Pavle Budimir, 5 četa, II bataljon, 79 puk, XV korpus,
7. Jozef Kuricini, 4 četa, I bataljon, 61 puk, XIV brigada, XVI korpus,
8. žandarmerijski narednik Sava Radmilović, 8 četa (krilo bosanskog žandarmerijskog korpusa),
9. Jozef Usleber (možda i Celeber), 3 četa, I bataljon, 30 puk, XV korpus,
10. Miloš Janković, 7 četa, II bataljon, 25 puk,
11. Jula Erdej, 2 četa, 5 puk, XV korpus,
12. Mihal Benko, 6 četa, II bataljon, 60 puk,
13. Andraš Starović, 1 četa, I bataljon, 30 puk, XV korpus,
14. Janoš Medved, 13 četa, III bataljon, 25 puk, XIII brigada, XV korpus i
15. Jozif Pasulka, 3 četa, 35 puk, VIII korpus

Prilog 15¹⁰⁶

Spisak zarobljenika u Nikšiću, 26. jun 1915.

1. Nezir Delalić,
2. Ibro Sančin,
3. Alija Gadžo,
4. Avdo Šaković, svi iz 5. čete groncjegera,
5. vodnik Janoš Najderfler,

¹⁰⁵ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u Podgorici na dan 15. januar 1915.

¹⁰⁶ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika u Nikšiću, 26. jun 1915.

9. četa, III bataljon, 30. puk, 6. Andraš Poljak, 7. Gasper Pitenuer, 8. Elek Kurpen, 9. Janos Kurdiš, 10. Mihalj Makuš, 11. Jozef Ivan, 12. Ištvan Čabi, 13. Ištvan Bendek, 14. Janoš Šabo, 15. Franc Zjpl, 16. Mihalj Vetru, 17. Ištvan Orovec, 18. Janoš Drozdn, 19. Mihalj Koridalj, 20. Goran Šandor, 21. Ištvan Horvat, 22. Leverenc Preć, 23. Stevan Petrović, 24. Lajoš Đerke, svi iz 9. čete, III bataljona, 30 korpusa

Prilog 16¹⁰⁷

Spisak zarobljenika koji su zapošljeni pri komorskoj stanici u Kolašinu, 21. novembar 1915.

1. Danilo Mandić, 2. Đuro Basara, 3. Lazar Milišič, 4. Dobrilo Grgić, 5. Jovo Mišković, 6. Miloš Petković, 7. Tomo Petrović, 8. Vaso Džanković, 9. Simo Potkornjak, 10. Simo Kočijašević, 11. Jovo Stojisavljević, 12. Đuro Janjetović, 13. Marko Rkman, 14. Janko Pavković, 15. Stojan Garonja, 16. Ostoja Bera, 17. Stevan Bunić, 18. Ostoja Basarak, 19. Dušan Đugurić, 20. Savo Blagojević, 21. Vaskrsije Serkičević, 22. Savo Joksimović, 23. Stevan Milošević, 24. Rajko Ivanović, 25. Jovica Malinović, 26. Ilija Nešić, 27. Petar Kostić, 28. Petar Jovanović, 29. Petar Lalić, 30. Spasoje Marković, 31. Aleksa Perić, 32. Đuro Šubonj, 33. Stojan Bar-bulov, 34. Aleksa Mirosavljević, 35. Janko Pavković, 36. Todor Ignjatov, 37. Ilija Nikolić, 38. Milivoje Živić, 39. Petar Stanković, 40. Dimitrije Todorović, 41. Abraham Šnat, 42. Matijaš Banuš, 43. Jovan Tot, 44. Rudlof Balagović, 45. Jovan Friš, 46. Anton Get, 47. Franc Šnajder, 48. Ferdinand Berger, 49. Mihal Ajnal, 50. Matija Karšaj, 51. Barta Par, 52. Ištvan Kiš, 53. Mihal Kalaj, 54. Franc Alobolak, 55. Šandor Ezs, 56. Pinkaš Epištajn,

¹⁰⁷ DACG, KRZ 1912-1915, AiS, f-1, bez broja, spisak zarobljenika pri komorskoj stanici u Kolašinu, 21. novembar 1915.

57. Mihal Sroka, 58. Mile Hajduković, 59. Franc Siječin, 60. David Tuh, 61. Juro Šejan, 62. Petar Šump, 63. Bemir Mađaš, 64. Petar (nije navedeno prezime), 65. Mechan (nije navedeno prezime), 66. Stiplošek Ludvig, 67. Mikolođević (nije navedeno ime), 68. Klevček Ahnasija, 69. Katana (nedostaje ime), 70. Gabor Zadon, 71. Koritar Paun, 72. Matijaš (nedostaje prezime), 73. Mihailo Nastić, 74. Babić Andro, 75. Valentin Sigeti, 76. Lajoš Đeka, 77. Majnhen Ivan, 78. Poljak (nedostaje ime), 79. Štuner Jozef, 80. Pacald Jozef, 81. Kubin Stanislav, 82. Bodnarek Mihal, 83. Bang Višlov, 84. Ćebeška Vladislavov, 85. Kadenabek Mešnov, 86. Đurić Marko, 87. Biba Mateš, 88. Hajek Jozef, 89. Oprstan Anton, 90. Pavluk Ivan, 91. Sklani Johan, 92. Šmiglj Ljuljuš, 93. Sobaš Georg, 94. Pervšnik Pozvard, 95. Pendibek Pavel, 96. Kmetić Frana, 97. Babić Todor, 98. Sula Petar, 99. Grahovac Miloš, 100. Novaković Dimitrije, 101. Grbić Jovo, 102. Hreckovjen Petar, 103. Holanda Jozef, 104. Popović (bez imena), 105. Horvat Josif, 106. Jurišek Andro, 107. Smaišek (nedostaje drugi dio imena ili prezimena), 108. Beg Ištvan, 109. Bećurka Jozef, 110. Ćivolski (nedostaje ime), 111. Pljevnjik Ivan, 112. Balaban Simo, 113. Hupreščanin (nedostaje ime), 114. Mališić Rade, 115. Pajatović Mirko, 116. Gojković Srdan, 117. Ćuković Luka, 118. Grbić Ilija, 119. Darda Ilija, 120. Panić Jovo, 121. Galešev Obrad, 122. Gajić Stevan, 124. Tepić Nikola, 124. Kiš Albert